

ИБРАЙЫМ ЮСУПОВ

ҮМИТ ЖАҒАСЫ

(қосықлар хәм поэма)

**НӨКИС
"ҚАРАҚАЛПАҚСТАН"
1990**

Белгили сөз шебери, Қарақалпақстан халық шайыры Ибрайым Юсуповтың оқыўшылар жәмийетшилигине усынып отырған бул "Үмит жағысы" топламы— тийкарынан жаңа қосықларынан ибарат.

Топламға сырлы шәшмелердиң сылдырлысындай болып кеўиллерге ләззетли сезим қуятуғын лирикалық қосықлар менен бирге, "Мәңги булақ" атлы әпсанаўый поэмасы киргизилген. Әмиўдиң татлы суўын аңсап шөллеген оқыўшыларымыз бул қосықларды оқығанда, сол теңи-тайы жоқ әбизәмзәм суўынан бир сарқум суў ишкендей болады деп исенемиз.

ТЫРНАЛАР

Әл ھاўада қанатларын талдырып,
Жат мәнзилге сапар шеккен тырналар.
Айралық дәртінде бизди қалдырып,
Шадлығымды алып кеткен тырналар.

Ҳаўазыңа қулақ салып қарасам,
Ақ қағаздай ғағырласып барасаң,
Хош аллияр айтысқандай боласаң,
Келмеске жол тартқан гөззал тырналар.

Жерге бир нәўбетдур, елге бир нәўбет,
Қайтып баратқандай қайтасы дәўлет.
Аш толқынлар урмас жағысқа гүрлеп,
Соналы көллерден ушты тырналар.

Сизлер нәсил көрген атаўлар аўлақ,
Әдира қалғандай айдынлы суўлақ,
Диң аспанда муңлы "қуррыў-қуррыў" лап,
Не деп баратырсыз, байғус тырналар?

Не ис тапса, инсан пейлинен табар,
Ол қаст етсе, терис ағар дәрьялар.
"Бул жер бизге ҳарам" дегендей олар,
Аҳ урып қыйқыўлап барар тырналар.

Қусларды көлатсыз, теңизди суўсыз,
Қалдырған нәмәртлер қалмас сораўсыз,
"Қарғыска жолығып бәри қалыўсыз.
Туқымқурт болғай" деп барар тырналар.

Таңларым оянбас толқын сестинен,
Қайлардан аларман ондай күшти мен?

Дузлы шаңғыт көмген көллер үстинен,
Бул жағысқа түспей барар тырналар.

Барар интизамлы, жипке дизилип,
Мен қарайман жүрек-баўырым үзилип.
Сиздей мен де ата журттан безигип,
Неге кете алмайман, айтың тырналар?

Октябрь, 1985-жыл

ЖЫЛҚЫ ЖЫЛЫНА

(1990)

Астыңда Ақбозат—тулпар ураны,
Тоңлы ушқын шашып гүмис нәлинен.
Олсыз да бул ғалаўытлы дүньяны
Хәўлиртип, дүсирлеп кирип келдің сен.

Ғәлетий сес пенен киснеди атың.
Жалларына қыраў қатып, муз турған.
Суўық еди жылқы минез айбатың,
Жүзиңе арасат ызғары урған.

Қайсы жұлдызлардың болдың тойында,
Қай мәнзилден шықтың сәхәр ўақтында?
Қандай нийетлер бар сениң ойында?
Айт жасырмай жәриялылық қаққына.

Ошақ басы, арша ағаштың жанында
Үмийдиўар сени күттик бийқарар.
(Аязлы арқаның қай орманында
Өскен екен бул көк шырша жаныўар?)

Мине жүрис тынды көше-күйлерде,
Азап пенен тапқан шампанды ашып.
Арша ағашты безеп хәмме үйлерде,

Отырмыз бийтақат кейпимиз қашып.

Жақсы билер хәзир хәр если адам,
Бөлинсе, бөри жеп, дүзде қаларын.
Дүнья аман болса бәле-қададан,
Өз ошақ басының аман боларын.

Тарийх-ана таза заманға жерип,
Жаңаша жасаўдың жолын гөзлеген.
Көз ашылып тиллер гөяға келип,
Қарадық дүньяға жаңа көз бенен.

Қарап көрсек қайырылып излерге,
Көп бийхуўда жанға қысым қылыппыз.
Гүўлеп қол шаппатлап қысыр сөзлерге,
Дәрьяны теңизден шөлге бурыппыз.

Енди жаңа жолға бурайық десек,
Гөнерген машина бурылмай атыр.
Бәрин тезден қайта қурайық десек,
Бул сирескен дүнья қурылмай атыр.

Бир жақтан, оянған ойлар қозғалып,
Жаңаша жасаўды талап етпекте.
Ески интизамлар көнбей, шамланып,
Минберлерди бүрип, күш көрсетпекте.

Бир жақтан, оянған халықлар бел буўып,
Жаңа гүреслердің минген атына.
Бир жақтан, биреўлер отқа май қуйып,
Жылынбақта миллетшиллик отына.

Жаңаша ислетип адамлар мийин,
Тубалаўдың мунар күни батқандай.
Бир жақтан хәўлыққан дүньяның үйин,

Жаўыз рәкетирлер тонап атқандай....

Қабағы қатыңқы келген жаңа жыл,
Сен не менен белгилейсең орныңды?
Ақбоз атын гижиңлеткен бала жыл,
Билсек деймиз сениң платформанды.

Жеңил көрдим Қарбабаның қапшығын,
(Ол не қылсын, жоқты жерден қаза ма!?).
Бәлки бизди дағдарыстан апшығып,
Бәлки тартарсаң ба аўыр жазаға?

Ушан кемелерди шайқаған даўыл
Теңизлерде тегинликте басылмас.
Биз баратқан жоллар қыйын хәм аўыр,
Боз думаны хә дегенде ашылмас.

Ақбозатқа жайдақ минген жаңа жыл,
Беккем отыр, мәккем қармап жалынан.
Үлкен үмитлердиң жылы бола бил,
Ақыл, инсап периштеси дарыған!

Январь, 1990-жыл.

КОРАБЛЬЛЕР ҚОЙЫМШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ЕЛЕС

Кеше гүрлеп тұрған Үшсай портында
Бүгін — корабльлер қойымшылығы.
Көшип кеткен балықшылар журтында,
Жатар жайрап кемелердің сынығы.

Еспе қумға ермек болып көмилген
Ессиз пароходлар, катер, баржалар.
Палубалар қумнан зорға көринген,
Каютаға кирген самал зар жылар.

Я инсап! Не деген ғәлетий ойын:
Бұл мүликлерди соққан адамның қолы,
Тахтайын қопарып, темирин қыйып,
Металл сынығына алмақта оны.

Кудды динозавр қабырғасындай
Кеме сүлдерине сүйендим узақ.
Қорқынышлы еди қәбир басындай,
Жүрегимди тырнар бийрәхим азап.

Гөне жағыстағы қалған дачаның
Қарауыл ғаррысын тыңлап қарасаң,
Ким билипти өтиригин я шынын,
Ертек еситкендей тәсийн қаласаң:

"Базда Үшсай беттен самал ескенде,
Қорқынышлы сеслер келеди" дейди.
"Жиннің ойнағындай от жағып түнде,
Биреулер шуұласып жүреді" дейди.

"Шырпылдаған қамшы сести шыққанда,
Ыңырсып жылаған еркек дауысы,
Қулағыма тал-тал келеди сонда,

Кимлердің күлкиси хәм ғауырлысы.

Даўыл тыныўына даўыслар тынар,
Бизиң ақыл жетпес не ислер бар-ды.
Мүмкин бул—теңиздің ийеси шығар,
Жазалап атырған гүнакарларды..."

Ески адам байғус балықшы ғарры,
Бул жорамалына не десең болар.
Жазаламақ болса гүнакарларды,
Пәкизе жер басып жүрипти олар.

Ийеси болмайды үлкен қылмыстың,
Жуўапқа тарта алмас оны хеш бир заң.
Бул нәпсиқаў, пайдакүнем турмыстың
Өзи бул қылмысқа хәўескер болған.

"Тәбияттан мийрим күтпе, тартып ал!"
Деп биз маңнайшаға жазып қойғанбыз.
"Тыңнан жер аш, ақ алтынды артық ал!"
Деп теңизди құртыўға да барғанбыз.

Ақ сүти қорланған ана-тәбият,
Енди бизиң жаўыз хұжданымызды,
Қырда қалған сынық мачтаға байлап,
Қатаң жазалаўға киристи бизди.

"Жазаның үлкени еле артында,
Бул тек басламасы, бул — ойыншығы."
Деп турғандай болар Үшсай портында
Жатқан корабльлер қойымшылығы...
Сентябрь, 1989-жыл. Мойнақ.

МОНОКУЛЬТУРА ХАҚҚЫНДА ҚОСЫҚ

Жұртқа жақпас тәрәпиңди жақласам,

Баяғыдай "ақ алтын" деп мақтасам.
 Сен туұралы хәзир ғәремет сөз көп.
 Не айтайын сен белгили пахтасаң.

Әлпешлеп, сүйдирген жерлериң де көп,
 Азаплап күйдирген жерлериң де көп.
 Қар астынан қармалатып сууықта,
 Мийлерди шайдырған жерлериң де көп.

Басшыларға байлық хәм даңқ әперип,
 Дәўранды сүрдирген жерлериң де көп.
 Атызда теңселтип аўыл-қаланы,
 Халықты бүлдирген жерлериң де көп.

Бар жеринде табыс, пулың да болды,
 Пулы бардың бәри қолыңда болды.
 Ел еңбегин емген тәсилхор ушын,
 "Қосып жазыў" деген жолың да болды.

Енди бир басқаша заман болып тур,
 Бирақ азаймағың гүман болып тур.
 Теңизге суў бермей еки дәрьяны
 Симирип турғаның жаман болып тур.

Хәзирги адамларға абайлап қара,
 Өз қылмысын саған аўдарып ғана,
 Өзин емес, сени сотқа бермекши,
 Ал буған не дейсең, Пахтабай жора?

Хәзиргилер менен ойнама, бала,
 Олар—көзи ашық, шетинен дана.
 Айтысқанда бир-бирине алдырмас,
 Пириңди танады арқаңа ғана,

Олар пайдасына пүтин оғада,
 Суўды бөгеп турып ишер сағада.

Аяқтағы уй ишсе де аямас,
"Дослык!" деп қыйғырып қояр нәбада.

Сағадағы суй ишкенге жутынып,
Биз отырмыз ақабаға тутылып.
Ўәде берип, бизди алдастырғанлар,
Еплеп кетип атыр аман қутылып...

Қайымшыл ат ҳазар бермес дойнаққа,
Сайлаўларда тилин қосар байраққа.
Сол ўәделер сөз емес, суй болғанда,
Арал қайтып келер еди-аў Мойнаққа,

Сөз сөйлемес ҳәр ким өзин ақламай,
Ўәделер көп сыптырыңқы ноқтадай.
Сениңдағы тил-зибаның болғанда,
Бир айтар едиң-аў бәрин, Пахтабай!

Айтар едиң, "ҳәй, инсапсыз инсанлар!
Неге жалған сөйлейсизлер қыйсаңлап?
Ақ пахтаға қара күйе жаққанша,
Пейлиңизди дүзеп алың сиз оңлап."

Айтар едиң: менде қандай бар жазық?
Суўды шөлге айдайсыз каналлар қазып.
Көзлериниз ҳеш нәрсеге тоймайды,
Қанәәттен қалған пейлиңиз азып.

Аз ексеңлер, қой дедим бе сизлерге?
Шуқшыйып түстиңлер бизиң излерге.
Қыста ғөрек терип, жан себил болып,
Оқыўшыны қыйнадыңлар гүзлерде.

Кийик жуўырғандай шөллер қалмады,
Палыз-тамарқаға жерлер қалмады.
Жер көрсең, бәрине пахта ектиңиз,

Малды арқанлауға шеллер қалмады.

Мен билемен, еле сизлер тоймайсыз,
Үйренген әдетти бирден қоймайсыз.
"Аз егип, саз егип, мол хасыл алың",
Деп көз қысып бир-бириңе ойнайсыз.

Қайта қурып, дүзең бузғаныңызды,
Қойың дүнья қуұып қызғаныңызды.
"Монокультура" деп мени сөккенше,
Сотлаң өзиңиздің жұжданыңызды".

Дер еди-аў пахтаның бергенде тилин,
Жуўған менен кетпес жабысқан желим.
"Күйгеннен күй шығып" айтылған сөз ғой,
Сен аман болғайсан, пахтакеш елим!

8-ноябрь 1989-жыл.

АНЕМИЯ

Дәртли қосығымды саған арнайман,
Дилгир мүтәжликте жасарым мениң,
Ақша жүзи запырандай сарғайған,
Көзи дөңгеленген нашарым мениң.

Көргенмен аўырыў алма ағашын,
Мийўасы писпей-ақ төгилген саўлап.
Сондай сен-де бийўақ ийилди басың,
Жамғырсыз ыссыда турғандай жаўрап.

Қыз ўағыңда қызыл алмадай едиң,
Атаңның үйінде сүрген дәўранын—
Жоқ енди. Турмыстан сен опық жедиң,
Түриң жин сорғандай, жүзде жоқ қаның,

Тәниңнен ет қашқан, диңке жоқ дизде,

Көз алдың булдырап, айланар басың.
Нур жоқ сол танадай жайнаған көзде,
Жақ суұалып, жанға батқан наўқасың.

Гүзде уўлы шаңын жутып теримниң,
Жазғы ыссыларда атызда жүрсең.
Билгени бир "пахта" сениң ериңниң.
Кемпир-ғаррының да шорысы—бир сен,

Уйқыңды төрт бөлип бесик тербеттиң,
Қонақ-қопсы, дәстүр жеди барыңды.
Қысымынан ғарры деген сур беттиң
Бир пул шықпас, алса табысларыңды.

Базда енең емизиўге ақлығын,
Алып келер еди атыз басына
Шаңғыттан паналап ыраштың ығын,
Емизип отырдың оның қасында.

Енди және аўырласқан аяғың,
Жүзлериңде қан жоқ, азып қалыпсаң.
Бир жасар нәрестең қолында тағы,
Жол бойында дилгир болып турыпсаң...

* * *

Өртелгендей саратанның тандыры,
Шыжғырады отлы қуяш жандырып.
Машиналар барар жолда шаңғытып,
Жол бойында күнге күйип, шаң жутып,
Турыпты бир бала көтерген ҳаял.
Ҳеш тоқтамас "Жигулийлер", Волгалар"...

Обалдағы-ай, баратуғын жерине
Ала кетейик" дер ҳаял ерине.
"Жолда турғанларды терип... мени не,

Таксист дегеңиң бе? Отыр жөниңе!"...
 Қолы көтериўли қалады ҳаял.
 Өтер зуўлап "Москвичлер", "Волгалар"...

Байғус не ойлап тур келиншек ҳәзир?
 Бул не сергизданлық, ким еткен жәбир?
 "Өзиң медпунктке апар баланы,
 Пахта шөлlep атыр, зая болады".
 Деп күни-түни суўшы болған ери ме?
 Медпункттен табылмаған дәри ме?
 "Мине қағаз, усы бүгин қалаға,
 Апармасаң, "қәўип туўып тур балаға".

Деген сестра ма медпункттеги?
 Жоқ, жоқ, олар емес ойының теги.
 Жалғыз әрманы сол: жетип қалаға,
 Шыпа табыў қолындағы балаға.
 Дизден диңке кеткен, зорға дем алар,
 Өтер зуўлап, "Жигулий" лер, "Волгалар"...

* * *

Дүньяны кең десер, қарасаң тыңлап,
 Оннан тар жоқ бир наўқасқа шатылсаң.
 Балаң менен тар койкада қырынлап,
 Емлеўхана дәлизинде жатырсаң.

Бир врач—мийрибан, биреўи—наймыт,
 "Туўыўдан басқаны булар билмеген.
 Өзиң—анемия, балаң—гепатит"...
 Деп түйрейди базда ашшы тил менен.

"Байыңа айт, тапсын мына дәрини.
 Бизде жоқ." Қаяқтан табады оны?"
 Пулға не табылмас" ... деп ол мәнили—
 Күлип, тили менен шағады оны....

Хәзир дымнан қәхәт мийрим-шәпәәт,
 Қанды көбейтиўши дәриден бетер.
 Өзинди қолға ал, жыйна күш-қуўат,
 Мүсәпирлик күнлер өтер де кетер.

Дәртли қосығымды саған арнайман,
 Таўсылғандай кеўил ашарым мениң,
 Ақша жүзи запырандай сарғайған,
 Көзи дөңгеленген нашарым мениң.

Саўаларсаң өзиң, жазылар балаң,
 Өзинди қолға ал, кеўил суўытпа.
 Пейлимизди бузған қансызлық ылаң,
 Емленбейди еле жақын-жуўықта...

Апрель. 1989-жыл.

МАРАТ НУРМУХАМЕДОВТЫ ЕСКЕ ТҮСИРИҮ

Жулдыз ағып кетсе ақшамғы ўақта,
 Бирден сен тусерсең ядыма мениң.
 Жасын түсти десе жасыл дараққа,
 Дәрхал сен тусерсең ядыма мениң.

Измир шөллеринде ескен самаллар
 Түрки тилде жоллап қайғылы хабар,
 Ийесин жоғалтқан бир ат жаныўар
 Тынбай сегбир тартар ядымда мениң.

Еки суңқар изли-изинен ҳаўада
 Қанатлары сынып түсти қыяға...
 Тәғдир қастын тиккендей бир уяға,
 Не қыяллар келмес ядыма мениң.

Хийлекерлик жолын тутқанды көрсем,
 Алымсып паңсыған наданды көрсем,

Жүйрик сағындырар шабанды көрсең,
Сондайда түсерсең ядыма мениң.

Дурыслықты бурмалап, паңсып, назланып,
Ақбайталлық етип жағымпазланып,
Сөйлеп турғанларды көрсем, қыйланып,
Мудам сен түсерсең ядыма мениң.

Мураплар билдигин ислеп сағада,
Теңиз таслап кеткен ески жағада,
Хәзир керек болып турсаң оғада,
Дәрман айтардай-ақ дадыма мениң.

Биреулер аңбаса, биреулер аңлар,
Дүньяға көп келмес гөззал инсанлар.
Әжел наймыт ол хәм жақсыны таңлар,
Дийдарың мөр басқан ядыма мениң.

Измир шөллеринде ескен самаллар
Түрки тилде жоллап қайғылы хабар,
Ийесин жоғалтқан бир ат жаныўар
Тынбай сегбир тартар ядымда мениң ...

1989-жыл. Москва.

ӨМИР, САҒАН АШЫҚПАН

Мириўбетли заўқы-сапалы өмир,
Ай қасынан жулдыз үзгиздиң бизге.
Базда шадлы, базда қапалы өмир,
Муқыйтыңнан маржан сүзгиздиң бизге.

Исим оңлап, сен түсирдиң сәтине,
Жел болып тиймедиң базда бетиме.
Мың әўпарин сениң мириўбетиңе,
Дәўран жорғаларын сүргиздиң бизге.

Сен қайда шап десең, мен солай шаптым,
Сазларыңнан қуршы қанды қулақтың.
Шайырлық деген бир сырлы булақтың
Шербет сууларынан ишкиздің бизге.

Хәсед хәремине кирмеген бол деп,
Хәргиз қыйсық жолдан жүрмеген бол деп,
Қайда жүрсең, мудам ел менен бол деп,
Қулақларға бәрха қуйғыздың бизге.

Балалық болмады ойынға тойған,
Залым урыс оның ноқатын қойған.
Бийнесип қалғандай шәўкетли тойдан,
Қатал хәмиринди жүргиздің бизге.

Бир күни тоқ болсақ, үш күн аш болдық,
Бөз көйлек ишинде жалаңаш болдық.
Урыстан соң еси енген жас болдық,
Есейсин деп билим бергиздің бизге.

Мақтымқулы, Пушкин, Байрон қалды ма?
Түнлерде окысақ, көзлер талды ма?
Аппақ қағаз жайып мениң алдыма,
Қосық қатарларын тергиздің бизге,

Аббаз, Садық нәзерине илгенде,
Нәжим, Әмет, Жолмурзаға ергенде,
Ғафур Ғулам, Сәбит Мухан келгенде,
Жети журттан мийман киргиздің бизге.

Шыңғыс пенен Расулға ергизип,
Қайсын, Мустай менен бирге жүргизип,
Даналардың мәжилисине киргизип,
Уллы нәсиятлар бергиздің бизге.

Дос-яранлар менен сынасып болдым,

Шайырлық мүлкіне минәсип қылдың,
Саған өмирімше шын ашық болдым,
Журттан арыў сайлап сүйгиздің бизге.

Базда ойшыл еттің ойларға талған,
Базда яр-дос болдың лебизи жалған.
Ойнадың жездеңдей апаңды алған,
Не әжеп хәдийслер көргиздің бизге...

Арғымақтан ябы озып кеткенше,
"Түйениң құйрығы жерге жеткенше",
Барлық шайыр прозаға өткенше,
Соңғы демим—қосық дегиздің бизге.

Қайтып өтер болсаң, тап солай, өмир,
Жанымдай сүйемен сени бәри бир.
Қайтадан жасайсаң деселер хәзир,
Алар едим толық негизиң бизге.

Апрель, 1989-жыл.

ҚАЙТЫП КЕЛСЕ ЕДИ БАЛАЛЫҚ ШАҒЫМ

*(Нөкестеги "ВЛКСМ ның ХХХ жыллығы" мектебинің
таза жайында оқыўдың басланыўына арналған
митингте оқылған қосық.)*

Қайтып келсе еди балалық шағым,
Сизлер менен бир мектепке қатнасам,
Класстан классқа бирге атласам,
Қайтып келсе еди балалық шағым...

Гүзги самал менен егин ырғалса,
Қуслар жуғырласып намаға салса.
Маған дәптер, кийим излеп дүканнан,

"Балам оқыйды" деп анам қуғанса.

Таңғы шымшық пенен оянып бирге,
Жүрек шәўкилдеген ықласлы түрде,
Кетсем сенлер менен оқыўға мен де.
Қайтып келсе еди балалық шағым.

Көзим қызығады сенлерди керип,
Бәри еске түсер наўқандай өрип.
Жалаңаяқ арба жолды шаңғытып,
Жаптан қарғыр едик балақты түрип.

Класстың едени полсыз жер еди,
Айнадан қараған зорға көреді.
Аўыл бойынша бир ҳәкленген жай бар,
Сол бир гөне тамды "мектеп" дер еди.

Ол гезде де қыста қар жаўар еди,
Бир кесек пеш, сынық моржа бар еди.
Бул сөзлерге сенлер түсинбейсизлер,
Кийимлер "бөз" деген бир таўар еди.

Бирақ халықтың онда пейли кең еди,
Дүнъя қуўып жүрген адам кем еди.
Қәзиргидей көмешке күл тартыў жоқ,
Сумлық жайламаған еден ел еди.

Ол ўақтың да тәўир жери бар еди,
Таза суўлы дәрья, көли бар еди.
Балларына пахта тергизбейтуғын,
Кең пейилли дыйқан ели бар еди.

Ал ҳәзир ше? Қарарлар бар. Бирақ та,
Муғаллим әўлады аўыллық жақта,
Китапларды жыйыстырып қойды да,
Ижарашы болып егип жүр пахта.

Қысы-жазы пахта атызында жүресең,
 Муғаллим билмесе, қалай билесең?
 Сауатсызлық хәм оқыўшы жумсаўдың
 Тап нағыз әкесин енди көресең...

"Күйгеннен күй шығып", қаласаң аңбай,
 Сиз ушын шайырлық жолларым мениң.
 Жүзлериңиз жайнасын таң нурындай,
 Көзи жаўдырасқан балларым мениң.

Хәссений, қайтадан туўылармедим:
 Шадлы балалықтың бахытын сезип,
 Атақ, абырай, орден —бәринен безип,
 Сизлерге қосылып жуўырар едим...

Ол жоқ енди бизге. Сиз барсыз бирақ.
 Қуўанамыз бәрха сизлерге қарап.
 "Жигирма бир" деген жаңа әсирдің
 Атларын минесиз, жалларын тарап.

Бирақ ол сондай бир асаў ат болар,
 Билимсизди жығып кетип, мат қылар.
 Ол заманда ақыллы хәм инсаплы,
 Бизлерден көп билгиш адамзат болар.

Олар бәлким бирин бири алдамас,
 Сулыў сөйлеп, қызыл тилин жалламас.
 Атом бомба менен журтты қорқытып,
 Ана-тәбиятты биздей қорламас.

Ким жақсы оқыса—соның заманы,
 Халыққа, келешекке күш-қуўат болың.
 Биз қайта қуралмай атқан дүньяны,
 Дүзетип алғандай азамат болың.

Компьютер заманы күтеди сизди,
Билим шыңларына умтылар болың.
Бизлер сумлық пенен қурытқан теңизди
Мийрим суўы менен толтырар болың...

Август, 1989-жыл.

ОРЫНЛЫ КЕЙИС

"Хә, қос айдап атырсаң-ба, бала?" деп,
Дыйқан өз улына саўал берипти.
Ал баласы бир жылдан соң "аўа" деп,
Оның саўалына жуўап берипти.

Ғарры айтты: "Жатырыңа тартқансаң,
Неге сонша көп сөйлейсең антурған."

ЭПИГРАММАЛАР

Жәриялылық қолай түсти биразға:
Мәкийен айланды ата қоразға.
Мезгилли-мезгилсиз тынбай шақырар,
Қәйтип шақырса-да енди ҳақы бар...

* * *

Хәмел деген нәрсе өзи дым қызық,
Бир жери басқадан дым парқ қылады:
Әўелинде мақтап атқа мингизип,
Аттан түсеринде инфаркт қылады.

* * *

Арал этирапында "зор урыс" болды,
Сайлаў ўақтында көп жулқыныс болды.
Ат минип алған соң Аралды сатып,
Енеғарлар, бәри тым-тырыс болды...

* * *

Намазшамда бир сум бир сумды тапты,
Ишкирнелер иштен есикти жапты.
Адамлардың арасына от таслап,
Түлки болып алдап, ийт болып қапты.

* * *

Кимде болмас бендешилик, алжасық,
Араласып жасар шын хәм жалғаның.
Еситпедим дүканшының алжасып,
Зыят өлшеп, пулды кемис алғанын...

БОЗАТАҰДЫҢ ЖОЛЫНДАҒЫ ТОҒАЙЛАР

Е. Ембергенге.

Бозатаұдың жолындағы тоғайлар,
Көргенде көзимнің жаўын алдыңыз.
Қалай бульдозерден аман қалдыңыз,
Бозатаұдың жолындағы тоғайлар?

Тораңғыл кегейге басларын шатқан,
Қусыңды мергенлер ушардан атқан,
Даўыткөлге дейин созылып жатқан,
Кең хаўалы, зейин ашқан тоғайлар.

Жасыл шатырдайсаң жазда саялы,
Дем алсам дер жолаўшының қыялы,
Гүз паслында турдың зер липас кийип,
Алтын менен шайқағандай дүньяны.

Бәхәрде өткенде үстиңнен сениң,
Қуслар жуғырласқан сестиңнен сениң,
Дүнья сонша сулыў көринди маған,

Нәзер салсам жасыл кешкиңнен сениң.

Жанға тийди қапырық хаўалы қала,
 Машинаңды тоқтат, Емберген бала!
 Қайда жүрсем, қыялымда ырғалар,
 Бозатаўдың бойындағы тоғайлар.

1989жыл.

ТЫМЫРЫҚ

(28-июль, 1989-жыл)

Шөптиң басы сылт етпейди, тымырсып,
 Ийтлер суўға гумп береді ыңырсып.
 Ат тепсиип, мал мөңирер шыбынлап,
 Түтинликтің ашшы ийси қоңырсып.

Сытырламас жүўериниң арасы,
 Шымшықлар да шаршағандай шамасы.
 Түңги хаўа хәўириндей тандырдың,
 Зериктирер шегирткениң намасы.

Күни менен шомылғаны есинде,
 Суў көргендей сандырақлап түсинде,
 Тыржалаңаш қара боталақ балалар
 Уйықлап атыр пешахана ишинде.

Саратанның қызын самал әкетип,
 Ашыў-ызасына бизди тап етип...
 Олсыздағы өртең шалған бул дүнья,
 Жанайын деп тур ма деймен лап етип...

Шымбай, Азат аўылы. 1989-жыл.

АЛАСАР ҚУС ӘҢГИМЕСИ

Гүз қандай әжайып мениң журтымда,
 Қыялым кийиктей дүзлерге қашар.

Және ушырастық-аў, аўыл сыртында,
Әссалам, сабырлы достым Аласар!

Аўыр қанатыңды желбегей салып,
Отырсаң ба еле ыраш басында?
Асықпай, әндамлы жамбаслап алып,
Сени бир тыңлайын жатып қасыңда.

Ойлауға үйреттиң балалығымда,
Базда саған ойнап тас атқан едим.
Ойшаң отырысыңды бир қосығымда
Данышпан Дантеге усатқан едим.

Сени көрсем, жаслық даўылы тынып,
Суўыған қарт адам ядыма тусер.
Күншуўақта үй алдында көз жумып,
Отыратуғын атам ядыма түсер.

Көрип сени талай дөңнің басында,
Ишим писип, сеннен қашып та едим.
Сабырсыз болады-аў адам жасында,
Сен күлдің "хәй, шайыр, асықпа дедиң".

"Асыққан қыз байға жарымас" деген
Кел, аттан түс, отыр, тыңла бул сөзди.
Жети ықлым жәхән мүлкин бийлеген,
Сүләйман патша да тыңлаған бизди...

Бүркит те емеспен жаўыз пәнжели,
Қузғын да емеспен өлимтик жеген.
Маған дәркар емес журттың жәнжели,
"Таўығымды алды аласар" деген.

Қуяш оянғанда хәр алтын таңда,
Дөң басында оған сәлем беремен.
Пәрлериме шағылысып ол сонда,

Рахмет нурын жоллағанын көремен.

Күндиз күн жүриси аяндур маған,
Ақшам ай-жулдызды, жер айланысын,
Сабырлықтық пенен гүзетип мудар,
Тың-тыңлайман уллы өмир тынысын..."

Деген гәплериңе мәни бере алмай,
Шала қалған қосығымды қайғырып,
Сабыр-тақат пенен құлақ сала алмай,
Алып қашқан еди жаслық айғыры.

Өткенимди ойлап көрсем толғанып,
Есирип биймәни ойын-зауықтан,
Сонша жыллар жүрегимди қолға алып,
Шап дегенге, алапаға шауыппан...

Көз жумып отырар мысалы мәңгүр,
Билсем, құс қасылы аласар екен.
Боқлық тинтип жүрген еки гүләңгир,
Бир көтенқұрт тапса, таласар екен.

Таяусыз сал құсап көп жүрдим ығып,
Енди Жәйхун жууас, дегиш урмаған,
Қәр қим өз ауылының сыртына шығып,
Самаллап атырған дәуір бул заман...

Шаршаған атымның шылбырын шешип,
Әне, отқа қойдым. Қашпас ол енди,
Саған сәўбетлесіу болсалар несип,
Бир тыңлайын, құс данасы, кел енди!

Билемен, көп қызық ойлар сенде бар,
Сенде бар сабырлы-жууас даналық,
Құс тилине түсинбесе шайырлар,
Тууған тәбияттан болар жудалық.

Көпти көрген құссаң, канық бәрине,
 Заманлар жоқ сен сәўбетлес болмаған.
 Иймек тумсығыңды сүйкеп пәриңе,
 Гөне сөзлериңнен гүрриң бер маған.
Ноябрь, 1989-жыл.

МӘҢГИЛИК

(гөне сөз)

Бир топар жигитлер атланып тойға,
 Иңирде жол алды қоңсы аўылға.

Жол бойында қалды әўлийешилик.
 Жеңил минез осамаслаў бир жигит,—

Мархум жатқан достын тойға шақырды,
 "Жүрсең-ә, жора!" деп ойнап бақырды.

Бир ўақлары зәңги қағысып оған,
 Бир атлы қосылды келип қапталдан...

Бирақ оны ҳеш ким елестирмеді,
 Өлгенин де бәри умытқан еді.

Аўылдан тап жаңа шыққандай бирге,
 Жетти ғаўқылдасып той болар жерге.

Той қызды, ҳемме мәс. Тек те бир жигит,
 Үнсиз бир нашарға көзлерин тигип,

Ықтыяры кеткендей-ақ өзинен,
 Отырды ол қаны қашып жүзинен.

Шағал мәслик болды, жыраў айтылды,
 Аўыр жатар ўақта үйге қайтылды.

Келген ўақта қойымшылық тусына,
Мархум жигит былай деди досына:

"Тойға мирәт еттиң, рахмет жора,
Сағынып жүр едим, хәз еттим бала.

Енди мирәтим бар мениң де саған,
Бир ақшам бизге де боласаң мийман".

Сөйтип жигитлерден бөлинип олар,
Бир әжайып отырыспаға бардылар.

Ҳасыл гилем төсеп тилла сарайға,
Гүллер қойған, дийўаллары шарайна.

Ҳәўижинде саз хәм сәўбет дегенлер,
Жилўа таслап ойнар арыў сәнемлер.

Бир дилбар наз бенен қәдемин басып,
Ғайбана мийманға болғандай ашық,

Иззет-ийба менен қыйылып қарап,
Жигитке ишкизди бир кәса шарап...

Жигит бир шийрин түс көргендей болды,
Тирилей бейишке киргендей болды.

Тек есинде таң алдында қайтқаны,
Достының "саў бол" деп оған айтқаны...

Аўылына келсе, бәри өзгерген,
Жоқ, баяғы дос, туўысқан, көз көрген.

Бул —хеш қимди, буны—хеш ким танымас,
Сөйлескенде түсинисип жарымас.

Ұялының атын айтып бақырды,
Балаларын бирим-бирим шақырды.

Еситкенлер аң-таң болып қарасар,
"Байғус аұырған ғой" десип аясар.

Билди ме ол, қанша заманлар өткен?
Дүнья қайта-қайта өзгерип кеткен.

Мәзи таныс дәрья ағар қасынан.
Бултлар көшер еле таўдың басынан.

Бул шексиз әлемди нур менен шулғап,
Бул құдиретли Қуяш шығар шашырап...

Ноябрь, 1989-жыл

АНА ЖҮРЕГИ

(Раўият сөзи)

Жигит айтты: "не десең де көнемен,
Бас алып кетемен, сүймесең егер.
Босағаңа бас қойып-ақ өлемен,
Маған ұаял болып тиймесең егер."

Мәккар сулыұ масайрады жол таслап,
Айтты: "онда бир шәртим бар—тилегим:
Анық мени сүйген болсаң ыраслап,
Әкелип бер өз анаңның жүрегин"...

Жармес жигит үйине тез барды да,
Бел байлады бежеріўге тилекти:
Кемпириниң басына бир қойды да,
Геўдесинен жулып алды жүректи.

Жығылды сүрнигип ол босағаға,

Жүрек түсти ууысынан улының,
 Жерде жатқан жүрек айтты:
 "Абайла, Аұырмады ма ҳеш жериң, қулыным!"
Ноябрь, 1989-жыл

КЕҰИЛ АЙТЫҰ

(Яхыт жеңгей өлгенде Жолмурза ағаға айтылған сөз.)

Еркек еки жерде жетим қалады:
 Биринде—мийирбан анаң өлгенде.
 Екинши жетимлик сонда болады,—
 Өмирлик жолдасың—ҳаял өлгенде.

Байтерек қартайса, нарт шығар ғаұлап,
 Өмир деген дәрья, тоқтаұсыз ағар.
 Сен шүкир ет, аға! Ғарры болмай-ақ,
 Ұш мәртебе жетим қалғанлар-да бар...
Январь. 1989-жыл, Москва.

ХОШЛАСЫҰ СӨЗИ

*(Шайыр Тилеўберген аға Жумамуратовтың
 естелигине)*

Биреу егин егип, биреу мал айдап,
 Бир ис пенен машқул болып кетеди.
 Мақтымқулы айтқан кәрұан сарайға
 Ғәрким нәўбетинде қонып кетеди.

Жүзден жүйрик шайыр едиң сен сондай,
 Базы биреулер бар өзиң айтқандай:
 Жалған мәртебесин көтере алмай,
 Кеўли менменликке толып кетеди.

Суңқардай ушардан сүйлин алдырып,
 Ғәр айтқан сөзине қулақ салдырып,
 Шайыр қосықларын журтқа қалдырып,

Өзи, дем таўсылса, өлип кетеди.

Заманға жараспас енди жалғанлар,
Елге ҳийле менен хызмет қылғанлар.
Халықтың кеўлине жол таба алғанлар,
Сиздей даңқлы шайыр болып кетеди.
4-апрель, 1990-жыл.

АННА АХМАТОВАНЫ ОҚЫҒАНДА

*Неге түслериме тез-тез енесең?
(А. Ахматова)*

I

Және бүгін ақшам түсиме ендиң,
Тағы барсаң керек Лицей бағына.
Гүлдей ажарланып кетипсең сен дым,
Жоқлығың есима түспес тағы да.

Хәр келгенде жүрер едик бул жерде
Тек ғана жас Пушкин музасы менен.
"Усы жерде жасағанда, егерде,
Мен де шайыр болар едим" дедиң сен.

Естен шыққан еди руўхый ашлығым,
Сениң дийдарыңа жутынған шағда.
Мениң үлкенлигим, сениң жаслығың
Билинбес еди бул тилсимли бағда.

Әрманлар аңталар, от болып кўйдим,
Көп аңсаған едим ақ дийдарыңды.
Үп-үлкен қол менен аймалап, сўйдим,
Сениң кип-кишкене аяқларыңды.

Айттың: "келемен деп, хатлар жазғансаң,

"Назлы шардәре" де қанша күттим мен.
 Шашларың ағарып, және азғансаң".
 Деп сыйпадың муздай қолларың менен.

Алтын сарайы тур патша ҳаялды,ң,
 Құлпырған ақ қайың, жасыл емени.
 Сен сонда қолымнан жетелеп алдың,
 "Күн жаўды, тез жүр" деп қыстадың мени.

Ҳәм әйдик еменди бир айландың да,
 Көзден ғайып болдың. Узақ изледим.
 Үнсиз тас сүүретлер турар алдымда.
 Анадан адасқан баладай едим.

Мен атыңды айтып бақырдым жылап,
 Бағда тек те жамғыр ҳүким сүреді.
 "Гүзеси сынған қыз" көз жасын булап,
 Ол да байғұс жылап отырар еди....

2

Тәғдир дәрьясы дер ағар мәйиж урып,
 Бир де өрлеп, бир де сал болып ықтым.
 Қызық-қызық пенен жағалап жүрип,
 Айралық жағысына тағы да шықтым.

Бул бир қарғыс атқан жағыс соныңдай,
 Бунда дарға да жоқ, көпир сирә жоқ,
 Яр-досы көп, бай болсаң да қаныңдай,
 Бул суўдан өтиўге ҳасла шара жоқ.

Ҳәўлиртер "ларс" еткен дегиш даўысы,
 Бийнесип аўышдай турман жағада.
 Жақты көзде жолыңды тап, жолаўшы",
 Дегендей қышқырар жалғыз шалаға.

АЛЫС ӘҰЛАДЛАРҒА

Жазғы таңда жасыл жапырақ жамылып,
Бұлбил құстар менен сайрағым келер.
Батар күннің шапағына шомылып,
Атар таңға сәлем жоллағым келер.

Даңқ хәйес етиуден нийетим аўлақ,
Қайсы шайыр алар кеўлиңди жаўлап?
Алыс қашырымдағы хәй гөззал әўлад,
Сениң кимлигиңди болжағым келер!

Кең дүньяның сағалаяқ елинде,
Шайыр болып атым шыққан мениң де.
Қайсы қәўимлердиң қандай тилинде,
Сөйлер сөзиңизди аңлағым келер.

Сизге дейин небир заманлар өтер,
Қанша әўлад келип қаншасы кетер.
Билмедим, даўысым қай жерге жетер,
Сонда да бир қосық арнағым келер.

Дәрья терис ағар, теңизлер кебир,
(Бундай иске бизлер соныңдай шебер).
Қырқ шилтер тесилип, Жер кейин тебер,
Соннан бурын оны қорғағым келер.

Оқып көрерсизлер тарийхнамадан,
Бизлер жәрияладық бир жаңа заман.
Нийетимиз дүзиў, пейлимиз жаман,
Шынды жалған менен алдағың келер.

Сондай машақатлы жолымыз бизиң,
Қәўип-қәтерли оңлы-солымыз бизиң.
Шетимизден билгир бәримиз бизиң,

Қайсы биримизди тыңлағың келер.

"Әуели өзиңди қайта қур, қәне!"
 Деп тәп берип турмыз бир-биримизге.
 Өзин қайта қурыў жағады кимге,
 Өзиңди емес, журтты оңлағың келер...

Жықтық тәбияттың жасыл таўларын,
 Зәхәрлеп питирдик ағын суўларын.
 Заманның буныңдай түс алыўларын
 Түрли жаққа жорып, болжағың келер.

Дүньяны жаңадан дүзеймиз десип,
 Қызыл кегирдек боп, қаралай өшип,
 Биреў жалғағанды биреўмиз кесип,
 Тилди сөзге жонып қайрағың келер.

Тарийх-ана азап шеккен жолдағы —
 Жаңаланыўдың бул ашшы толғағы
 Сиз туўралы дәўирлерге алдағы
 Нәсил таярлар деп ойлағым келер.

Бийхабармыз сизиң кимлигиңизден,
 Мириўбетиңизден, сумлығыңыздан,
 Жулдызлар үңилсе түңлигимизден,
 "Ким екенин айт" деп ымлағым келер.

Бир-биреўди жатырқамай еле сиз,
 Интимақлы жасаў жолын билесиз.
 Бизиң көп ислерге күлип жүресиз,
 "Байғус бабамлар" деп аяғың келер.

Жасап инсап, хұждан, ар-уят пенен,
 Сыйласарсыз қызғын мухаббат пенен,
 Адам тил табысса тәбият пенен,
 Нағыз инсан сол деп сыйлағың келер.

Тәбият ол тиришиликтің ийеси,
 Қорлағанға тийер қарғыс-кийеси.
 Олдур адамзаттың Хауа енеси,
 Қәйтүп өз анаңды қорлағың келер?

Жасыл тоғайлардың саясы сизге,
 Теңизде толқынлар намасы сизге.
 Дәрья сууларының тазасы сизге,
 Бәрін-бәрін сизге арнағым келер.

Хәй сиз алыс әулад—бийтаныс урпақ!
 Дүньяға келесиз сиз қай ұақ-бир ұақ.
 Узақ өтмишлерден сизди улуғлап,
 Сизге таң сәлемин жоллағым келер!

Май, 1990-жыл.

ХАҰАЗЫҢ СЕНИҢ

Тамара Дошумоваға

"Дембермеске" деми жеткен қарындас,
 Йошлансаң ямана кетесең енди.
 Суңқар қуслар жеталмаған тауларға,
 Пәтли пәруаз бенен жетесең енди.

Қарақалпақтың болған жери "Дембермес",
 "Дембермеске" ҳеш бир нама тең келмес.
 Хауазыңды бүлбил қустан кем көрмес,
 Жанды жүйсиз жерден сөтесең енди.

Ушырған қусыңның таппай турағын,
 Дууалап таслайсаң жұрттың қулағын.
 Хәмме Ләйли-Мәжнун болып ылағып,
 Залдан шығып кетсе нетесең енди?

Сахнада сулыұлық хәм назың менен,

Талпынасаң талант—пәрўазың менен.
 Қалай ғана усы қаўазын менен,
 Бир нашар орнына кетесең енди!
Февраль, 1990-жыл.

БИР КӘСА ШАЙ ҚОЛҒА АЛЫП...

Бир кәса шай қолға алып,
 Мейил еттим нәзер салып,
 Кәсамда назлы шайқалып
 Келер бир қонақ, бир қонақ.

Шайды ишпей шайқап көрдим,
 Жүрислерин байқап көрдим.
 Ким екен деп болжап көрдим,
 Бизге киятқан бул қонақ?

Шыққан жери узақпекен,
 Кегейли я Мойнақпекен.
 Бир қудайы қонақпекен,
 Болғай-дә бир қутлы қонақ.

Тик журсе шай шөбиреси,
 Қонақ келер көбинесе.
 Келер еди-аў бизди десе,
 Бунша бүйтип шайқалмай-ақ.

Тоқсан бесте шәмбе ақдур,
 Ақ жүзиңе тоймақ жоқдур.
 Кеўил кеўилге қонақдур,
 Соны билер ме бул қонақ?

Жүзинен нур шашыўлары,
 Нәзер таслап қашыўлары,
 Серлеп аяқ басыўлары
 Саған усайды бул қонақ.

Ақшам сырласып ай менен,
 Күним өтер "пай-пай" менен.
 Ишип қоярман шай менен,
 Тезден келмесең сен қонақ...

ЖАНАН КӨРИНБЕС

Мениң ығбалыма жаралған дилбар,
 Бир өзиңнен баска жанан көринбес.
 Мийирбан деседи сени адамлар,
 Мийрим-шәпәәтиң маған көринбес.

Бизди қойып бунша ҳижран дағына,
 Бүгинги күн жеттиң шадлық шағына.
 Жұлдыз үймелесе ай қабағына,
 Арада сол арыў Шолпан көринбес.

Ел ишинде сырым журттан жасырып,
 Жалбарарман аяғыңа бас урып.
 Сен күлгенде кеўлим күндей ашылып,
 Таўлардың басында думан көринбес.

Гөззал бардур гөззаллардан зыяда,
 Гезермен олыңда пайыў пияда,
 Сулыўларға толған бул кең дүньяда,
 Бир өзиңнен басқа жанан көринбес.

1990-жыл.

ТАЛ БОЛЫПТЫ ТАЛЛАРЫ

Саялайман десең, жапырағын жайып,
 Сорасаң, шақасында шийрин паллары.
 Суў бойында нарт шыбықлар улғайып,
 Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

Жаслық дәўран кеўил қумары менен,
 Ұрқим жарасықлы заманы менен,
 Ырғалысып бәхәр самалы менен,
 Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

Тал шыбық па десем, беллери талма,
 Жүзи уўылжыған бағдағы алма.
 Сулыўлық деген де сонша болар ма?
 Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

Балдызлар байрамы қызық оғада,
 Бири усар гүлге, бири—Задаға.
 Қәдди бойларынан жаным садаға,
 Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

Шағлаң қызлар жаслық дәўран барында,
 Самал ойнап шашларыңның талында.
 Екеўимиз ушырасқан суў бойларында
 Тал болыпты Кегейлиниң таллары.,,
1989-жыл.

АЛЕКСАНДР БЛОКТЫ ОҚЫҒАНДА

1

Биз бенен ойынға тоймас Муҳаббат,
 Және егеў салып жаныма мениң,
 Ышқы жәлладлары азаплап айдап,
 Бизди аяғыңа жығажақ сениң.

Дегбирден састырып ақыл-санамды,
 Масайрап үстимнен күлежақ тағы.
 Тырнап жазылмаған жүрек жарамды,
 Бир аяўсыз сынап көрежақ тағы.

Ол билер шайырдың жүреги—жаны
 Муҳаббат хәмирине қуллық етерин.

Ышқының жолына пүткіл дүньяны
Қара пулға алмастырып кетерин.

Мен ынтығып сол азаплы бахытқа,
Ықтыярлы қыйнаўларға төзермен.
Тек те сени ойлап барлық ўақытта,
Жанымның ишинде сени сезермен.

Созсам қолым жетпес, күйиксең көзге,
Ортамызда терең суў ағып турар.
Сен—арғы жүздесең, мен—берги жүзде,
Үстимде булыттай көшер әрманлар.

Мениң теўекелшил жүрегим—жаным —
Шылбырын үзген бир арғымақ енди,
Айдаўында ышқы жәлладларының
Сол терең қурдымнан қарғымақ енди.

Бәлким ырғый алмай қурбан боларман
Мийримсиз муҳаббат сынақларына.
Яки исим оңлап, секирип аман,
Жығыларман сениң аяқларыңа...

2

Қолларымды артыма байлап,
Мәс халымда, қараңғы түнде,
Мийрими жоқ жуп қара жәллад
Айдап келер ат хүкиминде.

Айдап келер қараңғы түнде,
(Жәлладлардың күлгени неси?)
Көрсетилген суд хүкиминде
Қайта қараў мүмкин емеси.

Мийримсиз суд—гөззал Муҳаббат

Хүким оқып көзлерин сүзди.
Енди җеш қаныңдай адвокат
Арашалап алалмас бизди.

Таң жарысты. Сулыў этирап,
Мен келемен ат хүкиминде.
Аяғымды таслар жаралап,
Ҳәўлиредиди жүрегим хәм де.

3

Мениң аппақ әрманларымдай,
Қос өркешли еки шың турар.
Сағынышлы ахыў-зарымдай,
Жан-жүрегим оған ынтығар.

Аяў билмес жуп қара жәллад,
Сол қос төбе аралығында,
Суд хүкимин қатаң орынлап,
Ҳәзир мени асады дарға.

Мен тек сонда атыңды сениң,
Самалларға жәрия етермен.
Ҳәм баўырында сол кос төбениң
Жаным менен өлип кетермен...

ТАҢ САМАЛЫНА

Сәхәр-сәхәр ескен таңның самалы,
Мийирбанлық әйле халыма мениң.
Ашықлардың елшисесең озалы,
Хабарымды жеткиз ярыма мениң.

Хүкимдар болсаң да ақылы дана,
Ашықлық дәртине табылмас шара,

Бизди ел ишинде қылмаң аўара,
Бир от араласты қаныма мениң.

Яр дегениң менен бизге яр емес,
Яр сүймеклик лекин ҳасла ар емес.
Ышқы периштеси жарылқар емес,
Жәбир-жапасы көп жаныма мениң.

Жүрегим жаралы, кеўилим қәсте,
Оят уйқысынан, сал мени еске.
Алтын сырғасына асылып әсте,
Бир сыбырлап жибер ярыма мениң.

ЖАС ДОСТЫМА

В. З. ге

Бир жүз отызыншы сонетти әкел!
Шекспирдиң әрұағына сырласып,
Цыган ҳаялындай саған пал ашып,
Айтайын кеўлиңде не дәрт бар екен:

Бәрекелла! Назлы қәдемлер басып,
Ярың бағ сейилине кележақ екен.
Зулпыңның жупары зейниңди ашып,
Еле талай ләззет бережақ екен.

Жүз отызыншы сонет турсын дур шашып,
Узақ гүл мәўсимин тилеймен сизге.
Мениң қалатымды кешир, жас ашық,
Елиўинши сонет мас келер бизге:

Шаршаған ат шаппас баўырын жазып,
Мен барар есиклер қалған қулазып...

17- сентябрь, 1989-жыл.

ТОҚТАҒУЛДЫҢ ТОЙЫНДА

БИР АҚ ҚАЛПАҚ АСТЫНДА

(Тоқтағұлдың 125 жыллық тойында оқылған қосық)

Жер сулыұы Таласта
Ат суұғарып тасқынға,
Отырғандай Манас таў,
Бир ақ қалпақ астында.

Таў басында жұлдызлар —
Айдан туўған ул-қызлар.
Өсип-өнер қырғызлар
Бир ақ қалпақ астында.

Ала таўға усатып,
Ақка бояп төбесин,
Тигип берген уқшатып
Манастың чоң енеси.

Суұыққа да тоңбассаң,
Ыссыға да күймессең,
Жамғырда жаўрап қалмассаң
Бул ақ қалпақ астында.

Қанша тарийх дәўир бар,
Инабатлы өмир бар,
Кең даладай кеўил бар
Бул ақ қалпақ астында.

Еңбекте билек сыбанған,
Қонақ келсе қуўанған,
Азамат ел қуралған
Бул ақ қалпақ астында.

Қомуздан сулыў күй шығар,
Толыбайдай сыншы бар,
Тоқтағулдай ыршы бар
Бул ақ қалпақ астында.

Астына ай-жұлдыздың
Даңқын жайған қырғыздың,
Даналығы Шыңғыздың
Бул ақ қалпақ астында.

4-октябрь, 1989—жыл. Фрунзе.

ҚАШҚЫН

(Хәзил)

Сүйинбай Ералиевке

Ауырыұхана дийұалынан асырылып,
Жалаңаяқ қашып келер Сүйинбай.
Сестралар шуұлап улы-тасырлы,
Қуып келер аппақ-аппақ қуйындай.

"Жоқ, жатпайман, келдим толық келеге,
Жазылдым" деп, даўам етер қашыўды.
"Жоқ, жатасаң бир жети күн еле де!"
Деп қышқырар сестралар ашыўлы.

Әлбинасы кеше қашқан үйине,
Ғаялларға қашыў деген буйымба-әй!
Ботинкасын салып алып ийинге,
Жалаң аяқ қашты бүгин Сүйинбай..

Неге қашқан? Мәниси сол болғаны:
Досты келген Тоқтағулдың тойына...
Мен отырман от басында толғанып,
Усындайда нелер келмес ойыңа!

Бул заманда дослық—қысқа ұақытлы,
 Бузар есап, бийпарұалық, минезиң,
 Усылардай досты бар жан—бахытлы,
 Ол бахытлы ким десеңдер—мен өзім.

Ошақта от, сөйлесеміз асықпай,
 Арасында аз-кем шарап көреміз.
 Бирин-бири сағынысқан ашықтай,
 Бир-бирейди аңсаймыз да жүреміз.

Саатлардай бирге соғар үш жүрек,
 Елжиресер, сырқатларды умытып,
 Бул ошақта узақ жанғай от гүрлеп,
 Менидағы қайда жүрсем жылытып.

Ғай, адамлар—қара жердің қайығы!
 Мен тилеймен сизге бир дос жасқанбай,
 Сен барғанда аұырыұдан айығып,
 Больницадан жалаңаяқ қашқандай...

16-ноябрь, 1989-жыл.

ҚЫРҒЫЗ ҚОСЫҒЫ

1

Суұсамыр суұы тереңлеп,
 Өте алмай турман елеңлеп.
 Өткизип алсаң болмай ма,
 Паяпыл салып хәмеллеп.

Суұсамыр басы Тарағай,
 Күйдирдиқ дәртке жарамай.
 Паяпыл ушын нийетлеп,
 Қырықтырып жүрмен қарағай..

2

Порлы қыя Қапшығай,
Боранлап барып ашылғай.
Сен десем, сени сағындым,
Бозлаған үним басылмай.

Ала бел өткел асыуда,
Ала таудың басында
Айланар булыт кете алмай,
Ашығына жете алмай.

Боз жорға екен мингениң,
Боз шекпен екен кийгениң.
Айда-жылда келесең,
Өтирик екен сүйгениң.

Уллы тауға шыққан бар,
Улар етин жеген бар.
"Шынаяқ толы қымызды
Ким ишпейди?" деген бар...

3

Қоқтың басы қол жылға,
Қол жылғадан қол былға.
Қол былғасаң барайын,
Қостар етип алайын.

Етиңе кийген көйлегиң
Ол не деген гезлеме?
Көрсетип қойсаң болмай ма,
Көрейин деген жездеңе..

5

Субайылда туўған жер,
 Белине жипек буўған жер.
 Қызлығында ат минип,
 Ақ маралды қуўған жер.
 Узын булақ суўынан
 Көк көйлегин көтерип,
 Ақ балтырын жуўған жер...

6-октябрь, 1989-жыл. Қапшығай жолында.

Қосықлардағы кырғыз сөзлери: *чоң енеси* — мамасы, *улар* — таўдың жабайы түйе таўығы, *қояуз* — қобыз (домбыра), *ыршы* — қосықшы шайыр. *И. Ю.*

ЕРТЕДЕГИ ҚОЙЫН ДӘПТЕРДЕН

"СЕҰИЛ" МЕНЕН "СЕК" БАЯЗЫ

(Бул қосық 1964-жылы тахтакөпирли Ысмамыт аға Ысақовқа жиберилген еди. Ол заманда Нөкис еле газды билмейди, ал отынның әўлийеси сексеўил болды. Бирақ оны Томар бөгеттен әкелиў мушкил ис еди. Қосықта "Палекеңнен аррағырақ"... деген сөз бар. Атақлы сөз шебери Палўанияз аға ол гезде Тахтакөпирдеги Ленин атындағы совхоздың директоры еди...)

Дуўай сәлем Ысекеңе,
 Үш хәриптен "тек" болады.
 "Харма" деген хәлге қуўат,
 Бул хәм иске сеп болады.

Халық уста ғой тымсал сөзге,
 Бул гәпимди көрмең өзге.
 Бир жумбакты айтып сизге,

Шешиўин күтсек болады:

Болмаса астыңда пырақ,
Көликсизге жолы жырақ,
Палакеңнен аррағырақ,
Бир қастерли шөп болады.

Ербегейден-сербегейден,
Хәргиз үйге кирмегейден,
Сорап алар бермегейден,
"Сеўил" етсең "Сек" болады...

Кесип алсаң таяқ болмас,
Тис шуқлаўға қыяқ болмас.
Өзинде сын-сыяқ болмас,
Бирақ дым керек болады.

Ақшам жағып жулдыз етсе,
Сөнбес түн хәм күндиз өтсе.
Әсиресе күн "дыз" етсе,
Талабаны көп болады.

Гүл емес ол хош ийисли,
Ағаш емес ол жемисли.
Сонда да табыў тийисли,
Таппасаң "әнтек" болады.

Қап-қара бир мешкей мәўиз,
Тамға сүйенген бир жаўыз,
Үңрейген үлкен аўыз,
Жыйсаң жылда жеп болады.

Ат тарталмас абырайы бар.
Хәз еттиги, "хай-хайы" бар.
Ғамланбасаң "пай-пайы" бар,

Адам бүрсеңлеп болады.

Болса сол шөбиң қысында,
Берекет бар турмысыңда.
Отырып пеш қуысында,
Айтқан гәпиң гәп болады.

Болмаса сол шөбиң бирақ,
Кемпир-шалларың тоңқылдап,
Келинлериң отты былғап,
"Бул үй емес" деп болады.

Тартса ол шөп мәргиясы,
Нешше мәнзил қырдан асып,
Көлиги бар алар тасып,
Көликсизге жоқ болады.

Сениң сайма-сайлығыңа,
Табысына, айлығыңа,
Қарамас ол байлығыңа,
Ол өзінше бек болады.

Ұәжетиңнің бәри питкен
Шәхри Нөкистиң кәнтинен,
Сол ғана шөптиң дәртинен
Биразлар көшпек болады.

Сол шөпти мол жыйнамаған,
Қолын сол шөп тырнамаған,
Жазда оны ойламаған,
Қысында ермек болады.

Күнлер аяз тартқан сайын,
Қолы жуыспас Ибрайым.
"Сек" тәрийпин туұарайын,

Тымсалда-да шек болады ..

БИЗ МУҒАЛЛИМ, САБЫР-ДОСЖАН ДИРЕКТОР...

Биз муғаллим, Сабыр-Досжан директор,
 Директорға есап бермек керекдур:
 Алма-Атаның архивинде сарғайып,
 Отырыў—бул шайыр ушын хәлекдур.
 Ақтарғаным Шоқан менен Диваев,
 Хәр қайсысы бир папкада бөлек тур.
 "Бола бер" деп буйырсаңыз, маған не?
 Институт "суточныйын" төлеп тур.
 Бирақ меннен шығармекен кандидат?
 Шайырлықтың жолы "совсем" бөлекдур.
 Қосық десе, дүбир сезген қаназат,
 Көкирегимде жарқ етер бир электр.
 "Бағ ишинде бұлбил қустай сайра" деп,
 Кеүйл йошым суңқар қустай түлеп тур.
 "Поэзия дәрдиянын ойна" деп,
 Музам алтын сақаларын үлеп тур.
 Қасыңызда Гүлайшаңыз, Ладаңыз.
 Дастанаман десең, аппақ билек тур.
 Ал узақта қалды бизиң Задамыз,
 Шайыр жаны сәўер ярын тилеп тур...

Алма ата, 1953-жыл.

Сабыр-Досжан директор — Сабыр Камалов—сол гезде
 пединституттын директоры, ал Досжан
 Насыров—оның орынбасары.

ДУҒАЙ СӘЛЕМ БОЛСЫН БИЗДЕН

Дуғай сәлем болсын бизден,

Петекең хәм Сабырбайға¹
Телеграммаңыз алты сөзден,
Салды бизди "япырмай" ға.

Айтқаныңыз емес жөнсиз,
Айлық жүрмес бюллетенсиз.
Мен—айлықсыз, айлық—менсиз,
Илая бир қапылғай-дә.

Тәўир-аў месткомның бары,
Ең болмаса төлер жары.
"Қарақалпақтың шайырлары
Бюллетенсиз аўырмай-ма...

Жүрсек аман елге барып,
Күнелтермиз қалем алып.
Ибрайым жұмыссыз қалып,
Ккязлит² жабылғай-дә.

Айлыққа қараған күним
Күн емес ол, айтсам шынын.
Бир ВУЗ да бир жазыўшының
Кем-кетиги жабылмай-ма...

1960-жыл. Киев.

¹ Қосықта "Петекең" деп отырғанымыз пединститут директорының орынбасары Петр Игнатъевич Сенин, пақыр жақсы адам еди. Сабыр Камалович хәм баска да жигитлер оған бул қосықты оқып берип, "ал енди атың елге жайылатуғын болды" деп ойнапты. Ол маған дәрхал телеграмма берген. "Алағада болма, айлығың журип турыпты. Тез саўалғайсаң. Сизиң Сениң" деген телеграммасы менде еле сақлаўлы.

² Ккязлит – қарақалпақ тили хәм әдебияты факультети. И.Ю.

ОШАҚ БАСЫ СӨЗЛЕРДЕН

Ерли-зайыптың урысы —
 Жаўмаған булытың қурысы.
 Жаўып-жаўып басылар.
 Күн жадырап ашылар.

* * *

Қатынға сыр айтпаўшы еркек,
 Бул дуньяда жоқ яки сийрек.

* * *

Бер пардоздың сазайын,
 Театрға барғанша.
 Мен бир қосық жазайын,
 Сен кийинип алғанша.

Еле де сәл туратур,
 Адамлар қайтып киятыр.
 Тарқаса керек театр,
 Сен кийинип алғанша...

1983-жыл.

МӘҢГИ БУЛАҚ

(Абиҳаят)

Әпсанаўый-фантлстикалық поэма

ҚАТНАСЫҰШЫЛАР:

Искендер патша—(Александр Македонский)
 —жәхәнгер шах.

Әрасту (Аристотель)—әййемги уллы грек алымы.

Асқар—тас қашап мусин соғыўшы скульптор жигит.

Ғарры аңшы — Асқардын атасы.

Птоломей — Искендер патшанын әскер басысы.

Онесия — Аязханның қызы, Асқардың қалыңлығы.

Онесия - 2 — Онесияның шаулығынан тууған қуулық қызы.

Сүләймен патшаның қуу геллеси, мәңги суу излеушілер, негр баласы, гидрологлар, психиатр врачлар, академик, юрист, гид, дийханлар, ойыншы қызлар, са рай адамлары хәм тағы басқалар.

Ұақыялар бизин эрамыздан илгерги 300-жылларда хәм бизиң эрамыздың 3000-жылларында өтеди.

ГӨҢИҚАП ТАҰЫНДАҒЫ ГЕҰГИМ

Хүрейли мунарланған тау етегине ымырт түскен.
Тау басында қорғанша қала, дәрья ағып тур. Атасын арқалап Асқар киятырыпты.

Асқар

Инсап деген кетти бул адамлардан!
Мына ғарры бүгин жүз жасқа толды.
Жүз мәртебе әтшөк дауысын еситти.
Жүз мәртебе мына Огуз дәрьяда
Муз түсип, қызыл суу аққанын көрди.
Ол да аздай еле жасай бережақ,
Балларының көргенин де көрежақ...

Эй ғарры, бир отырсаңә дурыслап,
Ғыйқылдата бермесеңә алқымды!
Шешесиниң арқасында жатқандай,
Жатыуын қара сағийрадай тамсанып.
Ух, шаршадым. Түс қәнекей, атажан,
Мына таста дем алайық азырақ.

(Тасқа отырысади. Асқар шақмақ тас шағып, от жағады).

Ғарры

Ах-қоо! Қуяш тәңирим яр болғай өзи,
Бәракалла, ақлық балам Асқаржан!
Отырсаң мәйли отырайык... Аа, бирақ,
Биз қаяққа баратырмыз иңирде?

Асқар

Уай-ўой! Жанға тийди тап мына ғарры.
Жол бойына айттым буған жети ирет.
Он қулақтан айтылған сөз самалдай
Шеп қулақтан шығып кетер гүйилдеп.

(Қарсысындағы, тасқа шала тутып, жазыўди оқыйды.)

Сен мына тастағы жазыўға қара,
Мен оқып берейин, тыңла, атажан!

Ғарры

Қәне оқы! Сени Афрасиябқа
Арбалы апарып оқытқаныма
Бир ырза болайын. Оқы, ақлығым!

Асқар

Пәлен замандағы пәленкес патша,
Бул тасқа былай деп пәрман шегипти:
"Кимнің қуўлық тиси қайтадан шықса,
Ким жүз жыл жасаса—өмири зыяда,
Атасының хаққы жоқ бул дүньяда.

Ол кисини улы яки ақлығы
 Гөхиқтапта Әжел ойпатлығына,
 Арқалап апарып таслауы лазым.
 Ким бул пәрманымды бәржай етпесе,
 Өзи—өлимдаруў, малы—патшалық."
 Эне, сыйына бер Қуяш тәңириңе.
 Баратқандай кемпириңниң қына тойына,
 Пәрўайың пәлек сениң, атажан...

Ғарры

Ҳаў, Асқаржан! Кемпири түспегир,
 Байласа болар еди-аў бизиң ешекти.
 Арқанлаўлы жерде қалды-аў, жаныўар...

Асқар

Пах, айтты дә; өзин яки кемпирин
 Қоя берип, қайғырады ешегин.
 Өлерде де адамға дүнья-мал жақын...

(Ғарры қатты күледу)

Ҳаў-хаў, есин жоғалтқан ба бул ғарры?
 Мен ғой, жандай көрген ақлығы Асқар,
 Сүйеги сипсе болған пәленкес патшаның
 Дәстүр болып қалған нәлетий пәрманын
 Илажсыздан атқарыўға бел байлап,
 Шықтым үйден өз атамды арқалап,
 Апарып таслаў ушын әжел ойпатына.
 Ал сен нениң мәслигине күлесең?...

(тамашагөйлерге)

Өлиминиң жақын қалғанын сезсе,

Кимде болса азар ақыл-есинен.
О бийшара атам! Өлимге шара жоқ...
Гиналайман несине...

Ғарры

(Күлкисин тыйып, орнынан бәрдам тұрып, сабырлы сөйлеп)

Яқ, ақлығым, ес-ақылым жайында.
Неге күлгенимди айтайын саған.

"Атаңа не қылсаң, алдыңа сол келер"
Деген нақыл ядқа түсіп тұр бүгін.
Мен де жүз жасында байғұс әкемди
Әжел ойпатына апарып таслауға,
Сендей жолға шыққанымда арқалап,
Отырып дем алғанман тап усы таста...

Асқар

(сескенип кетеди)

Япырмай-ә! Қызық ойын екен бұл...
Келер онда бизиң алдымызға да.

Ғарры

Өмир берсе неси қыйын жасаудың,
Көз ашып-жумғанша өтип кетеди.
Бұл қараған елде жетеудің бири,
Жүз жасыңды мүлк екен деп жүрген жоқ..
Тек мына бир дәстүри бар кесапат,
Пәдериңе нәлет пәленкес патшаның,
Алдындағын жеди ме екен ғаррылар?...
Қуяш тәңирим, қайттым әсиге кетсем!

Асқар

"Халыққа дәстүр болса, қатын арқаға мин"
Дегендей дәстүрдің жаман жери бар.

Ғарры

Хысрау патша менен урысқан жылы
Бир жұлдыз астында туұылғанлар көп.
Оларды да өз баллары сен усап,
Бүгин-ертең жолға шығар арқалап. *(күледі.)*

Асқар

Тоқтаң, сәл сабыр ет, ата!
Сен егер Сол айтқан урыс жылы туұылған болсаң,
Тарийхтан мен оны оқығаным бар,
Еле хақылысаң он жыл жасауға.
Ах, яшағай, жақсы болды айтқаның,
Сизди үйге қайтып алып кетемен.
Ал он жылдан кейин ким бар, кимлер жоқ.
"Я хан, яки ешек өлер" дегендей,
Несийбеңнен көрерсен ол мәхәлде.
Мүмкин наймыт сол пәленкес патшаның
Бул онбағыр заңы бийкар етилер...
Мин арқама, атажан,
Кемпириңди қуұантайын апарып!

Ғарры

Пах-пах, оның саұабына не жетсин!
Кемпирдің қасында жамбаслап жатып,
Бир шай урғанымда, ұағ болар еди-аў,
Келер едим қулындағы қәддима *(күледі...)*

Асқар

Арқанлаўлы қалған ешегиңди де
 Әкеліп өзим, үй қасына байлайман...
 Қандай қуўанышлы енди мен ушын!
 Атамды хәзир үйге алып қайтаман.
 Қандай хәзлик, алдына оның отырып,
 "Алпамысты" жырлағанын еситиў.
 Аш бөри менен алысқанын айтқанда,
 Сүнгип кирип жамылып атқан тонына,
 Уйықлаў қандай жақсы ақлығы ушын!...

Ғарры

"Көп жасап кеттиң" деп, тәгне қыласаң,
 Улым, сен билмейсең өмирдиң гәштин.
 Бул дүньяда қанша узақ жасасаң,
 Оған сонша үйренип, баўыр басасаң.
 Жаман-жақсы болса да,
 Үйренип кеткениңдей өз хаялыңа...

Асқар

Ий, ғаррының еле әндийшеси көп...

Ғарры

Хәмме қыйынлығы, мазасы менен,
 Барлық, кәтелиги, жазасы менен,
 Мийнет, машқаласы, ыссы-суўығы,
 Шадлығы, қайғысы, азасы менен
 Өмир жалықтырмас адамды хасла!
 Параз ет сен, жүз жасаған өмирим
 Дүзде шаўып баратырған кийиктиң

Саясында жатқаншелли болмай тур...

Асқар

Тоба! Бәле екен ғой өмир дегениң...

Ғарры

Егер өмир сондай бәле болмаса.
Адамнан құрт-кумырысқаға дейинги
Хүкимин жүргизген Сулайман патша,
Мәңги суўды таўып ишпес еди ол.
Инсапсыз деп айтсаң болар соларды!
Ол хәзир де тири. Бирақ та оны.
Адамзат умытқан, корлықта жатыр...
Егер өмир жалықтырар болғанда,
Кәраматлы тәўип хәким Улықман
Мәңги суўды таўып, өлер алдында,
Аўзына апарғанда, қолы қалтырап,
Ыдысы қолдан түсип кетер болар ма...
Инсапсыз деп айтсаң болар соларды!
Ал хәзир де Искендер патша шарқ урып,,
Мәңги тиришиликтиң суўын излеп жүр...

Асқар

Хабарым бар, ата, ол хәдийседен...

Ғарры

Қос мүйизли уллы Искендер патша,
Жаўлап алды жети ықлым дуньяны.
Енди мәңги жасаў ушын дуньяда,
Мәңги тиришиликтиң суўын излеп жүр.
Инсапсыз деп айтсаң болар соларды!

Асқар

Патша деген ақыллы болар деп еди,
Жоқты излеп, ертеке сөзге инанып...

Ғарры

Ертеке емес, ол бар нәрсе, ақлығым,
Мен бир жола ол булақты көргенмен...

Асқар

Аңшы халқын билемиз. Олар—мақтаншақ...

Ғ а р р ы

Ғайратлы жаслықтың қәуипли соқпағы,
Ол суўға абайсыз апарған мени...
Аш жолбарыстан қашқан бир ақсақ кийик
Бир қәуипли жар тасқа минди өрмелеп.
Атып түсирдим де жолбарысты мен,
Артынан гүзетип бардым кийикти.
Қорқынышлы қыямай тас шетинен
Мен де бара бердим, кийик соқпақтан.
Өмир, өлим ерегисип атқанда,
Жаслық, мәртлик жетер өз нийетине.
Бир ўақта қарасам, кийик тоқтады
Хәм шамбырлап түсти кишкене суўға.
Сәл өтпей ол ақсағанын қойды да,
Бир секирип, ғайып болды көзимнен...

Барып көрсем, үлкен алтын аслаўдай
Шуқанақта мөлдиреген суў көрдим.
Жоқарыда жан баралмас жар тастан,

Көз жасындай тамар оған тамшылар...
 Кеш түскенше кете алмадым ол жерден,
 Жалаңаш сулыұдай урланып келип,
 Сол алтын аслауға шомылар жұлдызлар,
 Бир иләхий сулыұ гүлдер ырғалар...
 Атам пақыр көрмесе де бул суўды ,
 Ол ҳаққында талай айтқаны есте.
 "Нағайбыл ушырасып қалсаң, ол суўдан,
 Ишиўди ойлама" деген еди ол...

Асқар

Ишпегениң жақсы болған, атажан,
 Олсыз да мына бир жүз жасты дурыслап,
 Жайғастырмай атырған тар дүньяда
 Ғалың мүшкил болар еди оғада...

Ғарры

Изде калып өз заманласларыңнан,
 Кимге керегиң бар? Қудай сакласын...

Асқар

Айтып болған болсаң ертеке сөзиңди,
 Жүр, қайтайық. Мин арқама атажан.

Ғ а р р ы

Жақ, болмайды, балам, бул жолдан қайтыў"
 Өлимнен хеш жүйрик қашып қутылмас.
 Қамшысын умытқан қонаққа усап,
 Изге қайтыў енди бизге жараспас.
 Мен кетемен. Әжел ойпаты жақын.
 Анаў жерде тас үңгир бар қупыя,

Анда жүрип, онда көп түнегенмен.

(бөрилер улысады)

Мен аңшыман, бөри тиймейди бизге,
 Ал сен усы жерде қалыңлығына, —
 Ханның қызы Онесия сулыўға
 Жолығысар ўақтың жақынлап қалды..
 Ол сондай ақыллы, сондай мийрибан,
 Саған дым пәкизе қостар болады.
 Мениң шаўлықларымды да туўады..
 Қуяш тәңирим яр болсын саған!
*(қайғылы музыка астынба қараңғыға адым атады,
 бөрилер улыйды, Асқар жылайды)*

Асқар

Хош бол, ата! Жарлықасын алдыңнан,
 Дүнья қызық дейди. Қаяғы қызық?
 Ийт жесин, из бети не деген бузық!..

(Еки кәнизегі менен Онесия келеди)

О н е с и я

Асқар, ҳеш шара жоқ тағдир исине,
 Қуяш тәңирим солай жазған әзелден.
 Яқшы адам еди атаңыз пақыр.
 Алдынан жарылқасын..
 Мен келдим мине!
 Бир ҳәптеден кейин қосыламыз бизлер.

Асқар

Жолымды жақтыртқан ығбал жулдызым,
 Онесия, өмиримнің гулшаны!

Өңим бе, түсим бе сениң келгениң?
 Бир сүүретши ақлығына аңшының
 Хан атамыз қызын бермес деп едим...

О н е с и я

Мениң атам әдалатлы Аязхан
 Жаслығында болған емес пе шопан?
 Аңшының ақлығын жатырқамас ол.

Асқар

Афарин, әдалат патшасы болған,
 Ел сүйген Аязхан атаханымыз!
 Кәуендери қара пухара халықтың,
 Оған құрбан болсын бизиң жанымыз.
 Оның құрметине, сениң шаныңа
 Уллы Огуз дәрья үстінде турған
 Анаў тик жар таслы Дәрбент шыңына
 Жоқарыдан зәңги таслап өрмелеп,
 Алмас пенен қашап қыямай тасты,
 Бир қыямет сүүрет саламан енди...

О н е с и я

Сениң тастан жонған тәңирилериңе
 Жолаўшылар тоқтап табынар мудам...
 Не сүүрет саласаң Дәрбент шыңына,
 Елдиң мақтанышлы устасы, Асқар?

Асқар

Сүүретлеймен мәңги өмир дарақтың,
 Уллы тәңирим Қуяш оның шақасын
 Күнге бөлеп, нурын қуйып турады.
 Оның терең тамырларын төменде

Абиҳаят суўы жуўып турады.
Бир жағында Әдалатлық қудайы

Тик жар тасты қулап кетпеўи ушын
Мықлы ийни менен турады сүйеп.
Муҳаббаттың пийри анамыз Ақшолпан
Мәңги булақ етип ақ көкирегин,
Мийрим сүтин берип турар өмирге...

О не си я

Жулдызлы аспандай сениң қыялың.
Әне, Жети қарақшы жұлдызы туўды!
Урлаўға киятыр олар хан қызын...
Жүр тезирек елге қайтайық, Асқар!

Асқар

Онесия, қыял аспанымдағы
Әрман жұлдызымсаң,
арзыўлы ярым.

(кетеди)

СКИФ ШАТЫРЫНДА

Сол көринис:—таў етеги, дәрья бойы. Бийикте боз думанлы қорғанша қала. Бир шетте тас тәңиринин мүсин сүүрети. Қарсысында кең ҳаўалы, нағыслы патша шатыры. Шатыр жабығынан таў хәм дәрья көринеди. Шатырда көшпели алтын тахта Искендер патша отыр. Стол жанында глобуска хәм китапларға үңилип алым Әрасту кеўилли жүрипти. Бир қапталда Афродитаның ақ мәрмер мүсини (статуясы) тур. Қолында шарап жамы шайқалған патша кеўилли,

бирақ ол сәл зериккен. Қандай да бір қосық
қатарларын ол еске түсиргиси келеди...

П а т ш а

Алыс Фракия ойпатлығында
Таудан ағып түсер бир салқын булақ.
Сол булақтың сулыұ сылдырлысында
Орфей сазы сыңсып турғандай жылап...

Әрасту

О алтын Эллада, әзиз ұатаным.
Ақыл, гөззаллықта жақанда теңсиз.
Гүрлеп жасарсаң-аў мәңгиге менсиз,
Лекин сенсиз маған өмир жоқ, жаным.
Афины—ақыл хәм гөззаллық пийри,
Қуяштай нур шашып мәңги турады.
Адам келер-кетер, ақылы қалар,
Инсан ақылы—абиҳаят булағы.

Патша

(мысқыл менен)

Абиҳаят суўын, әзиз устазым,
Онда неге излеп жүрмиз жат журттан?

Әрасту

Сиз излеген сол мәңги суў булағы
Алыс емес сизиң шатырыңыздан.

Патша

"Мәңгилик китабын" жайып алдыңа,
Даўам етиң, устаз, ертегиңизди...

Әрасту

Ертек емес... Сизиң менен биз хәзир
 Гөҳиқап таўының етегиндемиз.
 "Огуз суў" дер бул қаттағар дәрьяны.
 Ал, биз, элладалы греклер, оны
 Огуз емес, Окс деп жүритемиз.
 Бул көшпели азиатлар елинде
 Жүзден көп жасайды жетеўдиң бири.

Патша

Япырмай-ә? Қызық екен бул жери.

Әрасту

Лекин, жасың жүзге толған күнинде,
 Улың сени қағып салып ийинге,
 Гөҳиқапта Әжел ойпатлығына
 Апарып таслайды. Тамам, ўәссалам...

Патша

Бул дәстүри жабайылық заң екен.

Әрасту

Ал сиз болсаңыз, уллы патшайым,
 Мәңги булақ—абиҳаят шәшмесин
 Таўып, бир ишиўди әрман қыласыз...

Патша

Сегбир тартып жаўгершилик жолында,
 Биз көрмеппиз ялғаншының қызығын.
 Узақ сайран етсек деймиз дүньяны...

Әрасту

Узақ өмир сүриў,— бул басқаша гәп,
 Бирақ мәңги жасаў — инсаптан емес.
 Хәр адамға тек бир заман берилген,
 Жақсы ат қалдырсаң келешек ушын,
 Жаңа әўладлар руўхыңды яд етер.
 Изде қалса адам өз заманынан,
 Қор болып, өмиринше пушайманлар жер...

Патша

Мәңги суўды таўып бериң сиз әўел,
 Ал заманлар менен тил табыў жағын,
 Оннан кейин бизге қоябер, устаз,
 Заманларды жаратаман өз қолымнан!

Заман ағымы дәрья болса егер де,
 Жулдыздай есапсыз ләшкерим менен
 Ол дәрьяны бурып жиберемен мен,
 Жаўлап алмақшыман пүткил дүньяны,
 Алда күтер бизди тахты Сүләйман...

Әрасту

Дүнья он секкиз мың әлемнен турады,
 Бир патшаға ол дым көплик қылады...
 Лекин, "жер-жақанды алып нетесиз?"
 Деп саўал бермеймен, патшайым, сизге.
 Себеби сиздей уллы патшалар ушын,
 Бул саўал жоғалтқан өзиниң күшин...
 Оннан көре тыңлаң, айтайын мәйли:

(китапқа қарап)

Қус ушып баралмас таў қабағында,

Аслаўдай сап алтын шуқанағында,
 Көз жасындай тамар бир сырлы булақ,
 Ҳеш тасып төгилмес аслаўдан бирақ.
 Оған алып барар бир қәўипли соқпақ...

Патша
(Ынтығып, түргелип)

Устаз, силте маған сол бир соқбақты!

Әрасту

Ал ол жағын бул китапта жазбапты...

Патша

Сиз инсан данасы Аристотельсиз
 Искендер Зулқарнайн деселер бизди,
 "Дана Әрасту" дер бул жерде сизди.
 Мүмкин емес сизиң билмеўлериңиз...

Әрасту

Мың айтсаң да, бир геллениң ақылы,
 Мәңги суўға соқбақ таўып баралмас.
 Ҳәзирети Ҳызыр яр болсын сизге,
 Халықты жыйнап, жар урдырың, патшайым,
 Не табады десең, халық табады...
 Телегей теңиздей ақыл да халықта,
 Патшалар жугинген нақыл да халық та...

Патша

Ақыл-парасатлы патшалар ғана,
 Халықты халық етеди басында турып.

Әрасту

Халықты халық етиўши патшаларды да
Сол халық дегеи киси өзи туўдырар...

КӨРИНИС

(Әскербасы Птоломей келеди)

Патша
(кеўилленип)

Даңқлы әскер басы—сәрдарым мениң,
Батыр Птоломей, бармысаң өзиң?
Хұрметли устазым алым Әрасту
Сабақ берип скиф шатырында да,
Мәңги суў ҳаққында ертеқ айтпақта...
Қәне Птоломей, не жаңалық бар?

Птоломей

Тух, уллы патшайым, несин сорайсаң,
Сонша урысып жүрип бул Азияда,
Буныңдай көк өжет халықты көрмедим,
"Хорезмийли" дей ме, "массагет" дей ме.
Басында ғаўқыйып қара қалпағы,
Атып жығылады, жатып атады...

Патша

"Атып жығылады, жатып атады?...
Әстапурла, бул саҳрайы халықтың
Өйтип қорғағандай не байлығы бар?"

Птоломей

Байлығы жоқ асып-тасып баратқан,
Дәрьядан сәл өтсек, аржағы шөллик.

Әрасту

Қулан шөлин сүйер, Қызғыш—уясын.
Адам елин сүймес байлығы ушын.
Сүйер оны Ұатан болғаны ушын,
Азатлық хәм ұатан—ең баслы байлық...

(Птоломей күлип жибереди)

Патша

Бизлер хәм күлейик, хош, Птоломей?

Птоломей

(қысынғаннан қызыл орамал менен терин сыпырып)

Кешир, тақсыр, еситпеген елде көп...
Бул елдің Аяз деген ханы бар екен.
Патша сайлап, дәўлет қусын ушырса,
Кус қоныпты бир шопанның басына...
Енди сол шопаннан болған патшасы,
Қатты әдалатлы болса керекти.
"Уллы Искендер патшаға урыссыз
Бағынамыз, хыраж төлеймиз оған.
Жәбирлеп, төкпесин халқымның қанын".
Деп нан-дуз көтерип шықты алдымнан.
Барып кирип көрдим оның сарайын.
Алтын-гүмис пенен безелген зат жоқ.
Тилла емес басқа кийген тажы да,
Қараман ағаштан соғылған тахты,
Әдиллиги сонша шопан патшаның
Жесир қатын жүз қой айдайды дейди...
Тап қарсы алдына ағаш тахтының

Шопан ўақта кийген шерим етигин
 Эширепилеп қыстырып бир қазыққа,
 Дәл астына үлкен хәриплер менен
 "Аяз, шарығыңа бақ!" деп жазыпты...
(қатты күледі)

Патша

Хәй-хәй, Птоломей, күлкили емес бул!...

Әрасту

Я тоба! Не деген даналық бар бунда!...

Птоломей

Даналық дейсиз-аў, неси даналық?...
 Сол дана патшаның Асқар деген бир,
 Тас жоныўшы күйеў баласы бар екен,
 Ұай, жүернемек, күйдирди-аў мени.
 Есиңизде ме, Мараканданы аларда
 Согдийлардың Спитамен дегени?
 Халықты баслап, "сизге бағынбаймыз" деп,
 Қанша жанға тийди. Булдағы сондай...
 Үш күнлик урыста ол сўўретшини,
 Бир сатқын достының көмеги менен,
 Жарадар күйинде қолға түсирдим.
 Жаўырнына таңба салып қыйнадым,
 Хәм де тәңирибийзар Птометейдей,
 Қап таўының бир шыңына байладым,
 Сизге қарсы шапқан өзмәмбетлердиң
 Тәғдири усындай азаплы, тақсыр.,.

Патша

Афарин, Птоломей, садық сәрдарым!

Әрасту

Соның бәрін өзиң ислеген болсаң,
Әжеп ис қылыпсаң, Птоломей батыр.
Териңди сұрт қызыл орамал менен...

Птоломей

(орамалына көза түсип, албырап)

Хаў, қалай бул, ақ орамал еди ғой....,

Әрасту

Вавилоннан Согдианаға дейин
Қан төгип киятырған әскер басының
Хәжеп емес ақ орамалы қызарса...

Патша

(қатты күлип)

Әскербасы жигитлик қылған шамасы...

П т о л о м е й

(Әрастуге ашыўланып)

Бәрха ашшы тиллеп шағып сөйлейсиз,
Сизге бир жақпадым, устаз Әрасту.

Патша

Устазға сен түүе, биз жақпай жүрмиз,
Даўам ет, Птоломей, ашыўыңды бас.

Птоломей

(қайта жанланып)

Тақсыр, бул жерден тез кетпесек болмас.
 Адам қызыққандай байлығы да жоқ.
 Кеше мен еситтим, оның үстине,—
 Бул елдің мына Окс деген дәрьясы
 Өр беттеги үлкен бөгетти жығып,
 Оксиана теңизин ол тәрк етип.
 Гиркан теңизине бурылып кетипти.
 Сизиң жаўлап алып атырғаныңыз,
 Бул апат жанында ойыншық деседи.
 Енди бунда құрғақшылық басланып,
 Жаў шаўмай-ақ ел серпилип көшеди...

Патша

Әстапырла я, қапылттың ғой, сәрдарым.

Әрасту

(глобусты айландырып)

Булар көшпели халық, көшип үйренген,
 Бизлер жаўгершимиз, жаўлап үйренген,
 Айлан, дүнья, айлан, шарқы пәлектей!..

Птоломей

Бул қараған елдің гөне дәстүри,
 Суў тасса да суў қайтса да дәрьяда.
 Суўдың пийри Анахитаның жолына
 Құрбанлыққа бир қыз береді екен.
 Азанда турсам, уламалар, порқанлар,
 Жұлдыз көргиш мүнәжжимлер жыйылып,
 Құрбанлыққа беріў ушын Дәрьяға
 Талап етип атыр екен хан қызын,
 Бир пәкизе нашар екен қарасам,
 Таўға байлап козғаланшы куйеўин,
 Хан қызын бунда алып келдим, патшайым...

Патша
(мысқыллап)

Әйтеуір де, бет орамалың қызыл-ау...

Птоломей
(албырап, ийилип)

Патшалық сауғаға қыянет жоқ, шақым...
(қол шаппатлайды)

КӨРИНИС

Еки қәнийзеги менен Онесия киреди. Ол патшаға тикке қарап тұрып, бірден күледі.

Патша

Бәракалла, шөлдин үркек кийиги...

1 -к ә н и з е к

Онесия, өйтпе, не болды саған...

2-к ә н и з е к

Тәжим ет, ханшайым, уллы патшаға.

Птоломей

Ғау, сап-сау еди ғой тап жаңа ғана...

О н е с и я

*(қапталда тұрған Афродитаның статуясы алдында
диз бүгін)*

Асыраушы анажаным Ақшолпан!
Жалынаман, аман сақла ярымды.
Оның тас қашаған жумыры билегін,
Жаў буғауы қыймасын.
Жат мәнзилден қаңғып келген қара құс
Шоқымасын жигерин.
Табынаман, азатлық бер ярыма!..

Әрасту

Афродитаны булар "Ақшолпан" дейди..
Массагеттиң даңқлы ҳаял патшасы
Тумариса Кир патшаны жеңгенди.
Оның көзин қанға тойдырыў ушын,
Кесип алып сол патшаның геллесин,
Қан толы меске салғанды..
Бул хан қызы сол Тумарис туқымы..

П а т ш а

Бизге "абайлы бол" дегениңиз ғой?...

Әрасту

Мәзи мен тарийхты еслеп атырман.
Әнейи нәрсе емес тарийх сабағы..
Аға, умытыппан, тақсыр патшайым,
Ушырасыўым керек еди бул елдиң
Асан қайғы деген философына.
"Аяғы жоқ, қолы жоқ, Жылан кәйтип күн көрер,
Қуйрығы жоқ, жалы жоқ,
Қулан қәйтип күн көрер?"...

Ға-ға-ға! Шынында да қызық адам көринеди.

(өзинше)

Патшалар тил табыспаса да,
Тил табысар бәрға алымлар...

(кетеди)

Патша

Устаз қандай дана адам зейинли!..

Птоломей

(өз маңлайына шарпа урын)

Ах, құм келле Птоломей, еле сен,
Урыс құдайы Марс тәңирим қаққына
Қурбанлыққа өгиз соймақшы едиң-аў...
(ым қағып, қәнийзлерди де алып шығып кетеди. Негр баласы шарап әкеледи)

Патша

Жат жерге тигилген скиф шатырына
Жуўсанның хош ийисин әкелер самал...
(Онесияға шарап усынады)

О н е с и я

(шатыр жабығынан түнги, аспанға қарап)

Әне шықты Жети қарақшы жұлдызы!
Үш алты хан қызын ортаға алып,
Төрт алты урыспақта кейнинде қалып.
Әнекей, белинип шықты бир атлы!

Жақынласып келер қарақшыларға.
Хан қызының садық Қутлаяқ ийти,
Ол да шаўып келер аттың изинен...
Жаўыз қарақшылар жеткермес бирақ.

Патша

Жел тийгизбей хан қызының шашына,
Олар сауға етер өз патшасына...

О н е с и я

Ах, әттең мәрт жигит ат жалын қушты,
Жарасынан қан сорғалап баратыр.
Ақбаслы ер оның көксине батты,
Қарақшылар емес, жолдасы атты...
Әх қоябер жигитлерди базыбир,
Пейли соныңдай тар, иши толы кир.
Сәл жақтырақ жанса ығбал жұлдызың,
Күнлеп хәм қызғанып азаптар өзін.
Дос боп жүрип, жаўға таслап та кетер,
Я пайты келгенле сатқынлық етер...

Патша

Тоба! Зевс тәңирим, мына бир нашар,
Айтып тур инсанның ең әззи жерин ..

О н е с и я

Әне, хан қызының Қутлаяқ ийти,
Жаралы жигитти шыр айланып жүр.
Ийт опа деген... (*жылайди*)
Арқасынан садақ оғы қадалған,
Азаматым, ессиз жаўжүрек ярым.

Хәзир ғана мениң қолымнан келсе,
 Жаныңның орнына жан берер едим.
 Жаўырнына төсеп қолан шашымды,
 Ақ көксимди дастық етип басыңа,
 Кәбап болған баўырымды суўырып,
 Тартар едим қансыраған жараңа...

Патша

Жер-жаҳанды жаўлап алып атсам да,
 Бир сулыў усылай сүймеди-аў мени.
 Астымдағы алтын тахтымды түсип,
 Муҳаббат гедайына берер едим мен...

О н е с и я

(патшаға тәжим етип)

Кешириңиз мени, уллы патшайым,
 Өмири зая жулдыз сәўлесиз болар...

(патша оның шашын сыйпайды)

Жоқ, жоқ, кол тийгизбең, патшайым, маған!
 Мен өлген ҳаялман, сиз—тири инсан,
 Мени құрбанлыққа шығарған атам,
 Асыраўшы Огуз дәрья қайтадан
 Ылай суўға толып, ел абат болса,
 Өкинбеймен ҳасла өз әжелиме...

Патша

Сондай садақатлы, сондай опалы!...
 Күн шығыстың жер титиреткен патшасы,
 Шах Дараға ийилмеген басымды.
 Ийдиргиң келди ме, әй саҳыпжамал!

О н е с и я

Талға жарысып шынар ийилмес болар,
 Бизди койың, шаҳым, өз күнимизге,
 Лекин айтып кетер бир кеңесим бар:
 Сиз излеген мәңги суўдың дәрегин
 Мениң ярым Асқар ғана биледи.
 Ол хәзир буғаўлы жатыр таўларда,
 Босатсаңыз, таўып әкеп береді...
 Сиз оны тоқтаўсыз алдырың бунда.
 Ал мен Қуяш тәңирим жазғанын ислеп,
 Бийик шың басынан Огуз дәрьяға
 Өзимди таслайман қурбанлық етип.
 Сиз бенен, патшайым, басқа дүньяда
 Ушырасармыз несип болса бир ўақта.
 Берген шарабыңды көз жасларыма
 Қосып сонда симирермен алдыңда...
*(шараплы жамды Афродатаның аяқ ушына қойып
 шығып кетеди)*

Патша

Жүрек етип бул дүньялық бенделер,
 Мениң хәмиримди тәрк ете алмас.
 О дүньяға баратырған хаялға,
 Патша ма я қул ма —бәрибир халас.
 Жат жағыска тиккен скиф шатырына
 Жуўсанның хош ийисин әкелер самал...

(гонг урады, Птоломей баслаған адамлар келеди)

Урың жарды, жыйнаң халықты тезирек!
 Айдаң Кап таўына олардың бәрин!
 Маған мәңги суўды таппағанынша,

Тынышлық та, қайтыў да жоқ оларға!

(сыртта фанфара даўысы еситиледи)

МЫҢ БУЛАҚТЫҢ БАСЫНДА

(Мәңги суў излеўши халықтың тыныспасы)

Жийрен сакал

Искендер патша жети ықлымды алды.

Енди мәңги суўдың ышқында жанды.

Қара сақал

Бизди мине мың булаққа айдады,

"Мәңги суўды табасаң" деп қыйнады.

Д и й х а н

Огуз дәрья қайтып, еллер шөлледі,

Ал патша "мәңги суў табасаң" деди.

Ш о п а н

Қассапшыға ет қайғы,

Қара ешкіге жан кайғы.

Д и й х а н

Биздей дийхан сорлыға

Қыс напақа нан қайғы.

К Ө Р И Н И С

Мурт келеди

Арық мерген

Мурт жора, келсеңе, бир заман дем ал,
Жуўырған алмайды, буйырған алар...

М у р т

Ҳай, ҳармаң, жигитлер! Ўэй бәракалла!
Тап мәңги суў тапқан патшадай болып,
Отырсызғой мардыйысып бул манда,
Қәне, Арықмерген, шақшаңды әкел,
Гүзеңде гәп барғой шамасы жора?

Арық мерген

Қуралайды көзге атқан мергенмен,
Дүзде талай суўдан ишип көргенмен.
Бир суў көрдим, дәми жүдә ғәлетий,
Соннан бир гүзе суў алып келгенмен

Тазша бала

Гүзеңдеги мәңги суў боп шығар-аў,
Бирақ сорың қайнап дәлиллей алмай,
Патшаның ғәзебине ушырап қалма.

М у р т

Ҳә, тазша, әкелипсең кемпириңиң сен
Ешки саўып жүрген аўызқабағын.

Тазша бала

Ҳәзир барлық ҳикмет усы кабақта...

Жийрен сақал

Мәңги суў таптың ба? Дәлилинди айт.

Т а з ш а

Патшаның алдында айтамыз оны,
Сонда қуўанғаннан Искендер патша:
"Тиле тилегиңди, азамат тазша,
Гәп шашта емес, баста" дер сонда...

Г ү л л ш ы

Дәри бола бермей айтсаңә, бала,

Д и й х а н

Биз елге қайтайық, сен тапқан болсаң.

Ш о п а н

Мал-хәлимиз дүзде қараўсыз қалды.

Т а з ш а

Дәлилим сол: көз алдымда бул суўдан,
Бир зоңғарға келип үш ирет ишти...

Қара сақал

Дәлилин пышық жеп, ийт ғайзағандай.

М у р т

Зоң ғарғаның жеген поққын жегенде,
Сен де узақ жасар едиң дүньяда.

Диадемли жигит

Мәңги суўды таўып берген адамға,
Не тилесе, бәрин береді патша.

Т а з ш а

Мен көп нәрсе тилемеймен бул ушын,
Искендер патшаға күйеў бала боп,
Ҳиндстанды ғана сорасам болды...

Арық мерген

Пил аўлаўға мерген керек болғанда,
Еске аларсаң Арық мерген ағаңды.

М у р т

Мен тапсам, әйтеўир, патшадан бурын
Өзим ишежақпан сол мәңги суўды.

Т а з ш а

Ўай-ой, онда бул дүньяға ҳеш ўақта
Шайтан керек болмай қалады екен...

Т е м и р ш и

Ҳәр булақтан аўыз шайғаным болмаса,
Абайсыз ишип қоймайын деп жүриппен...

Диадемли жигит

Патшалар излеп таппай жүрген мәңги суў,
Сен не деп қорқасан оннан, темирши?

Т е м и р ш и

Жүзимди жалап отлы көрик хәўири,
Мәңги шөккиш урып турғым келмейди.

Г ү л л ш ы

Бул дүнья бир қызық гүлал дүканы.
Мениң соққан гүзем хәммениң қолында.
"Абиҳаят суўын алып келгей" деп,
Патшаның көзи де оның жолында...

Т е м и р ш и

Сениң соққан гүзең толар-аў суўға,
Бирақ толмас екен адамның көзи.

Жийрен сақал

Бул Искендер алды дүньяның жүзин,
Енди бул дүньяда мәңги қалажақ.
Сөйтип патша емес, қудай болажақ.

Қара сақал

Теңиз курдымында шек бар, бирақ та,
Инсапсыз патшаның нәпсинде шек жоқ...

Т е м и р ш и

Ҳай, анаў ким Кийик сокпакка минген?

Ш о п а н

Әжелине асығып жүрген биреу ғой.

Арық мерген

Батыр уста Асқар сүүретши ғой-әй!...

Т а з ш а

Әдалатлы Аязханның күйеуі,
Не излеп жүр қәуипли тау соқпағынан?..

Диадемли жигит

Искендер патшаға қарсы урыста
Опасызлық етти ең жақын досты:
Оны тутып берди жаралы қалда,
Үш күн тауда буғаулаулы турды ол.

Т е м и р ш и

Ал хаялы Онесия сулыұды
Дәрья суы қайтқан күни атасы,
Суудың пийри Анахитаның жолына
Қурбанлыққа шығарды.

Г ү л а л ш ы

Онесия өзін дәрьяға таслап,
Өлмесинен алдын өлейин деген ғой.

Диадемли жигит

Асқар, қайт изиңе! Жоқ, еситпейди.

М у р т

Миниў ушын қәўипли қыямай шыңға,
Арқан таслап атыр арша ағашқа.

Арық мерген

Арық мерген болып аң аўласам да,
Ол таўларға минип көрмеген едим.

Д и й х а н

Халықтың умити еди бақадыр уста,
Әжел соқпағында қайда бармақшы?

Жийрен сақал

Жоқ, ол тәўекелдің тар соқпағында
Излеп барар соңғы үмит булағын.
Абиҳаят суўын сол қәўипли таўдан
Мәртлик хәм тәўекел ийеси табар...

Диадемли жигит

Искендер патшаға қарсы бул таўда,
Биз қырқ күн урыстық бир сапта турып.
Енди сол тәўекел соқпағында да,
Асқар менен бирге болмағым керек.

(кетеди)

Қара сақал

Аман тауып қайтың үмит булағын,
Хәзирети Хызыр яр болсын сизге!

ОЛИМПКЕ ЖОЛ

Және сол патша шатыры Искендер патша, Эрасгу,
сарай адамлары. Негр баласы шарап әкелип жур.

Патша

Абиҳаят суўын таппағаншелли,
Жыйылмас бул жерден мениң шатырым...

Эрасту

Қырғын урыс қылып, елден еллерди
Жаўлап алып жүргениңизден көре,
Бунда скиф шатырында отырып,
Мәңги суўды күтиў—унайды бизге...

Патша

Күнлер усар шарап тамшыларына,
Бәрха бир көринис тийди жаныма.
Гүзе көтерискен варварлар келер,
Мәңги суў екенін дәлиллей алмай,
Үмитимди алдап, шығып кетисер.
Қолымда шайпалар сабыр кәсасы...

Эрасту

Көп шайпалған кәса төгилер болар...

Патша

Ах, устаз, фәлсафаң тийди жаныма...
(*ишеди*)

КӨРИНИС

Птоломей. келеди.

Патша

О сен Птоломей, мәрт әскер басым!
 Ҳаў, белде қайысың буўаз бийениң
 Айылындай түсип кеткен бе, қалай?...

Птоломей
(иренжип)

Аўа, тақсыр, буўаз бийе... Узамай
 Құлынлап та қалар бул жүрисинде...
 Излегеннен көре жоқ мәңги суўды,
 Қанлы саўаш урысқа кирип ҳәр күни,
 Жорықта жүргеним ғәнийбет еди.

Әрасту

Я Зевс тәңирим, сол мәңги суўды
 Ким ишсе де, Птоломей ишпегей...
 Тап қыямет қайым болғанға дейин,
 Бул дүньяға урыс оты түспегей...

П а т ш а

Ашыўыңды бас, сәрдар. Не жаңалық бар?

Птоломей

Сизге қарсы қозғаланды басқарған
 Сўўретшини, пәрманыңызға бинаан,
 Буғаўдан босатқан едим, патшайым.

Сол келип тур бир гүзе суў көтерип...

Патша

Аязханның қызы Онесия сулыў,
 Мақтаўын жеткизип сүүретши күйеўиниң,
 "Мәңги суўды сол табады" дегенсоң,
 Босаттырған едим буғаўдан оны...
 Қәне, кирсин козғалаңшы сүүретши!

КӨРИНИС

*Қолына кишкене нағыслы гүзешени көтерип Асқар
 келеди.*

Асқар

Самалды самал тербетер,
 Самал булытты тербетер.
 Булыт жамғырды тербетер,
 Жамғыр көк шөпти тербетер,
 Көк шөп бийени тербетер,
 Бийе қымызды тербетер,
 Қымыз жигитти тербетер,
 Жигит сулыўды тербетер,
 Сулыў бесикти тербетер,
 Бесик баланы тербетер,
 Бала... дүньяны тербетер!...

Патша

(орнынан турып)

О не деген құдиретли сөз, тәңирим!

Әрасту

Инсан рухының гөззаллык күши,

Поэзия! Табынаман мен саған!

Патша

Исянкар сұұретши, айт кеўлиңдегин!

Асқар

Сиз сондай дүньяны тебиренткен шахсыз...
Абиҳаят суўын әкелдим сизге.

Патша

Сеннен илгериде көплер әкелген,
Ал, тыңлайық сениң ертегиңди де...

Асқар

Таў басында қәўипли Кийик соқпақта,
Жети рет өлип, жети тирилдим.
Таўып оның алтын аслаў булағын,
Толтырып аларда мына гүзени,
Мен ишпедим шөлден аңқам кепсе де...

Патша

Қорқасаң ба, жигит, мәңги жасаўдан?

Асқар

Абиҳаят—мәңги тиришилик суўы,
Инсан ушын емес...

Патша

Ким ушын онда?

Әрасту

Адам мәңги емес, тәбият—мәңги,
Бул суў эликсири сол мәңгиликтің...

Патша

Инсан—тәбияттың перзенти, устаз,
Анасы менен мәңги жасаўға хақылы...

Әрасту

Туўылыў, жаңарыў, тынбай өзгериў,
Тәбият-ананың мәңгилик иси.
Ал мәңгилик деген бул шексиз ўақыт,
Ол—космос, жаны жоқ, биймәни бослық...

Асқар

Тутың тақсыр, мына қақпаш балықты,
Өз қолыңыз бенен салың гүзеге.
Буннан бир жыл бурын мен бул сазанды,
Оксиана теңизинен аўладым.
Анам өз қолынан дузлаған сонда,
Ол теңиз нәпесин алып қайтадан,
Хәп заматта тирилгенин көресиз.
Бирақ та бек болың жүрегиңизге!...

Патша

Я тоба! Қайдағы Фракиядан
Ҳиндстанға қәдер жети ықлымды
Жаўлап аларымда қалтырамаған,
Алмас қылыш тутқан мықлы қолларым,
Неге қалтырайды? Айтшы, устазым!

Әрасту

Мәңгилик деген бул шексиз океан,
Бул ислериң оған бир тамшы суўдай...

Патша

Екиленип көрмеп едим мен бундай...
*(Қақпаш балықты гүзеге батырады, гүзеде улы-
шамбырлы болып тири балық ойнайды. Патша
сескенип кетип, кейин бәседі. Сарай адамларында
қайлығыў, албыраў күшейеди)*

Жоқ, жоқ! Мүмкин емес! Бул мәзи түсим...
Мынаў жат жердеги скиф шатырында
Не ғәлетий түслер енбейди бизге!
Ға, сиз бе? Барсыз ба, алым Әрасту?

Әрасту

Биз бармыз ҳәзирше... Бир заманларда
Ениўимиз мүмкин түслериңизге...

Патша

Ал мынаў Птоломей, садық сәрдарым...

Птоломей
(албырап, жағынып)

Әлбетте, патшайым... Қасыңда болып,
Мәңги қылышыңды шабыўға таярман...

Патша

Ал, мынаў ким? Түри бөтен, азиат?

Ах-ха, еске түсти... Көп ишсем керек...
Исянкар сұұретши, ақылы зыят...

Әрасту

Барлық хәм жоқлықтың шегарасында
Бир илаҳий сыр бар соныңдай нәзик.
Инсан ақылына, илим ҳикметке
Ол сырды ойлаўдың өзи қадаған.
Не деген инсапсыз хәм өжет инсан!
Тәбият қойнында узақ сандалған
Хәм өзиниң путкил барлығы менен
Кирген оның қатал исенимине,
Көпти көрген, узақ жасаған адам
Абайсыз дус келип сол нәзик сырға,
Алтын балық шығып қалғандай қырға...
Хәй, бала, бул исиң жақсы болмады...
Ырас сөйлеў парыз патша алдында...

Асқар

Бас ийемен сизди танымасам да,
Уллы Әрастуўше ақылыңызға!
Жүз жыл өмир сүрген аңшы атамның,
Таў-тас қоймай себил болған аяғы
Сол қадаған, нәзик сырдың сызығын
Басып алса керек абайсыз жүрип...
Ол киси көп көрген тәбият қызығын!
Мың жыллық мәжбурий нәлетий дәстүр
Оны тирилей сум әжелге тапсырған.
Мен сорлы ақлығы оны арқалап,
Әжел ойпатына апарып тасладым...
(кеўли бузылады)

Әрасту

Заманлар ағымы бир пәтли дәрья,
 Түрли дәстүрлердің урығы онда,
 Ығып өтер заманлардан заманға.
 Ажырықтай түскен жеринде өсер,
 Хәтте заңлар менен бәсекилесер...

Патша

Жоқ, мен бул дәстүрди бийкар етемен!
 Адамийзат кетер болсын дүньядан
 Өз әжели хәм де өз дастығынан!

Асқар

Бул пәрманыңызда инсанийлық бар,
 Эдалат шәшмеси сарқылмағай хеш.

Патша

Исянкар сүүретши, айт тилегиңди!

Асқар

Гиркан теңизине қашқан дәрьяны
 Қайтарып бер, тақсыр, бизиң жағысқа.
 Халық өз ұатанынан айра түспесин,
 Бул жерлерден ел серпилип көшпесин..

Патша

Буйыраман, байлаң жыққан бөгетти!
 Экелиң қайтадан Окс дәрьяны!

Әрасту

Ғаз ғаңқылдап, үйрек ушып жаңадан,

Жатсын шалқып Оксиана теңизи!

Асқар

Патша хәмири—қуда хәмири деген бар...
 Огуз дәрья—асыраушы анамыз,
 Кел қайтадан бизге мәңги суў болып!
 Елди қуўантаман мен хәзир барып.
 Онесия, есит арзыўлы ярым,
 Сен енди азатсаң қурбан болыўдан,
 Саған қустай ушып бараман хәзир!

(кетеди)

Патша

(гүзени абайлап алып)

Абиҳаят суўы қолымда мине!
 Я құдиретли Зевс, мендағы енди
 Олимп таўындағы перзентлериңдей,—
 Жас қудайлар хәм титанлар сыяқлы,
 Мәңги өлмей жасайман бул дүньяда.

(тамашагөйлерге)

Жоқ, мен жасамайман Олимп таўында,
 Оннан көре жерде инсанлар менен
 Жасаў әлле қайда қызықлы маған,
 Адамлар үстинен хүким сүриўдиң
 Ләззети басқаша! Бул ис көп жақсы
 Аспанда отырып қудай болыўдан...

(Шатырда айшы-әширетли ойын басланады)

КӨРИНИС

Түн. Көк гүркиреп, шақмақ шағылады. Шатырдың жабығынан фосфорит сәўле менен жанып, Сүләйман пашаның қуў геллеси ишке үңиледи. Шатырда ҳаўлығыспа, үнсизлик шөгеди.

Қ у ў г е л л е

Тыңла, құдиретли Искендер патша!
 Геллесимен мен Сүләйман патшаның.
 Жети ықлымдағы инсанлар тўе.
 Патша болдым он секкиз мың әлемге.
 Инсанның пейлиндей тойымсыз зат жоқ,
 Қәнәт қылмадым, мәңги суў иштим.
 Мине енди ийегимде жаным бар,
 Жумалап жүриппен қуў гелле болып.
 Теўип кетер мени дүзде қуланлар,
 Мийдиң шанағында жатар жыланлар.
 Тойымсыз көзимнің шанақларынан
 Жамғыр суўын қуслар ишеди мудам.
 Оларды үркитер шама жоқ бизде...
 Ишпе мәңги суўды, ақылымды ал,
 Инсап хәм қәнәт дүньясында қал!
 Әжел периштеси, сағындым сени,
 Қашан қушағыңа аласаң мени!
 Мың әфсус, пушайман! Ах, шексиз әрман!
 Не деген тойымсыз, инсапсыз адам!
(қуў гелле ғайып болады)

(Искендер патша қолындағы гүзени алтын тахтының қасындағы столға қояды. Хәмме үнсиз шығып кетеди.)

Әрасту

Өлинің айтқанын тири қылғанда,
 Бунша қәтелеспес еди адамлар...
(кетеди)

Патша

Устаз, сизиң даналығыңыз ушын!
(*Шарап ишап, қалғып кетеди*)

МӘҢГИЛИК БОСАҒАСЫНДА

Бизиң эрамыздың 3000-шы жыллары. Ұақыя орны өзгер- мейди—Огуз дәрьянын бойы, Қап тауының етеги. Тек ғана патша шатыры жок. Тас тәңириниң мүсини сәл қыйсайған. Үнгирден Әрасту шығады.

Әрасту

Сәлем Қуяш, о мәңгилик шырағы!
Гүрлеп айдап отлы колесницаңды,
Космос кеңлигинде еле жүрсең бе!
Бәрекелла, бул зимистан дүньяға
Жалғыз жақты берип турсаң ба еле!
Көрип турман, қанша дәўирлер өткен,
Қанша уллылықлар жоғалып кеткен.
Тек сен барсаң, бар тек анаттә-бият,
Хәм ақыл булағы—бар инсаният!
Мине биз ояндық узақ уйқыдан...

КӨРИНИС

(*Үңгирден еснеп патша шығады.*)

Патша

Әзиз устаз, ассалаўма әлейкум!
Бир жыл көрмегендей қумсадым сизди.

Әрасту

Ұәлейкум ассалам, уллы патшайым,
Аман жатып турдыңызба уйқыдан.

Патша

Әжайып таң екен, салқын қауалы.

Әрасту

Бул таң, тақсыр, басқа дәуирдин таңы...

Патша

Қайыл, устаз, дана хәзилицизге.
Сарай адамлары кай гөрге кеткен?
Қайда таярлаған азанғы шайды?...

(қол шаппатлайды)

КӨРИНИС

Үңгирден еснел Птоломей шығады. Сақалы белине
түсип, мурты қулағына оралып кеткен.

Патша

(әжепсинип күлип)

Мынау ким-әй, әжийне ме, гөрбар ма?
Птоломеймисең? Не бәле түриң...
Бәлким Дионисте Аристофанның
Ойнап жүрипписең комедиясын?...

Птоломей

(Тайып кеткен жағын услап еснел)

Кеше көп иштик пе деймен, патшайым...

Есней-есней тайып кетти жақлайым.

(өзинше)

Аўған талғанлайға күледи деген...
Қайық болып туйғандай өзиниң түйи...

Әрасту

О тақсыр патшайым, биз сизден алдын
Ояндық уйқыдан бир хәпте бурын.
Бир гесиртке қолтығымды қытықлап,
Оятып жиберди. Аңлап қарасам,
Өсип кеткен екен сақал-муртымыз.
Сизиң белиңиздеги қос баўдан әсте
Исфаҳаннын алмас семсерин алып,
Сизиң хәм өзимниң сақал-муртымызды
Гүзедим, тәртипке келтирдим бираз.
Птоломей батырдың сақал-муртына
Тиймедим. Өйткени урыспаз сәрдарға
Жүдә жарасады бул сақал-муртлар...
Қораздай қышқырып, оның үстине
Буйрық берер ләшкери де жоқ енди...

Птоломей

(шоршып кетип)

Неге ләшкерим жоқ буйрық берерге?

Патша

Устаз, не деп турсыз, есиңиз дүзиў ме?
Ондай хәзилди қой! Айтың оннанша
Шарап мәслигинде қанша уйқыладық?

Әрасту

Биз үш мың үш жүз жыл уйқыладық, таксыр!
 Биз қауасын жутып турған бул дәуір—
 Жаңа эранын үш мың биринши жылы!...

Патша

Устаз, бундай хәзил сизге жараспас,
 Бул өтиригиң қудды ертектегидей.

Әрасту

Қорықпаныз, үш мың жыл, параз етсеңиз,—
 Шет-шебирсиз ұақыт океанының
 Үш тамшысы менен ғана өлшенер...

Патша
(хәўлирин)

Мәңги суўды ишип қойдым ба, сорым?

Әрасту
 Иштиңиз... Хәм бизиң айтқанды қылмай,
 Бизлерге де зорлап ишкиздиң оны...

Птоломей

Эй, ырас-әй, жаңа есиме түсти,
 Зорлап ишкиздиңиз устазға, тақсыр.
 Ал мен болсам, сизиң хызметинизге
 Мәңги жегилгенмен... Сол ушын, шақым,
 Сизден қалған суўды гүзе түбинде,
 Ишип қойдым, мирәт етпесениз де...

Патша

Эй, сен қаласаң ба ысытқан суўдан.
Тап оннан да бас жазғандай бир нәрсе!

Птоломей

Мәңги суўдан гөре бир кәса шарап,
Жақсы болар еди-аў... Көрейин қарап...

(кетеди)

Патша

Уай-ой! Үш мың үш жүз жыл дедиңиз бе?
Қәйтип шығардыңыз жыллар есабын?

Әрасту

(қойнынан китап шығарып)

Үш мың жыл койнымда бирге уйқылаған
"Мәңгилик китабын" ашып қарадым.
Хәм есаплап көрдим гороскоп пенен...
Қатламларын изертледим таўлардың.
Қанша өзгерислер болып атса да,
Таў, дәрьялар — мәңгиликтің перзенти.
Мынаў Окс дәрья, анаў Кап таўы.
Мына жерде үш мың үш жүз жыл бурын
Сизиң скиф шатырыңыз турғанды.
Оның алдындағы массагет тәңири
Қараң, сол турысында еле турыпты,
Сәл қыйсайған, аўзы-мурны желинген,
Үш мың жылғы уйқымызды гүзетип,
Турғандай қонақшыл сахра тәңири...
Тәбият пенен тил табысқан шығарма,
Ол хәм мәңгиликдур... Кел, таксыр, мейли,
Излейик бул жаңа дәўир есигин...

КӨРИНИС

Қууанып Птоломей келеди

Птоломей

Қудайым бендесин өлтирмес аштан,
Аты шөп демесен, ешкидей сутли...
(*шөпти жейди*)

Әрасту

"Жылына үш рет мийұалап пискен,
Аты сүтилмектей жемисим бардур" ..

Патша

Хәй, әттең, Птоломей, сениң орныңа
Мәңги суұды хаял тухымы ишкенде,
Аш қалдырмас еди бизлерди бүйтип...
Енди шөп жеп, мал болыұға қарадың.

Птоломей

(*тамашагөйлерге қарап*)

Шөп жесең де аштан өлмеген жақсы.
Аз-кем шыда, өзиң де еле шөп жейсең...
Ашлық ушын патша да жоқ, қул да жоқ...

КӨРИНИС

Ақ астролет әстен ушып келип дәрьяға түседі де, ақ
глиссерге усап жүзип келип, жағысқа тоқтайды.
Астролеттен жигит хәм қыз түседі. Жигит төсине
байланған портатив рация арқалы бир жақлар менен
сөйлесип атыр. Қыз астролетте лазер аппараты менен

бултка нур жиберип атыр. Патша, Эрасту хәм Птоломей тас артында жасырынып турып, жаңа дәўир адамларының ис-хәрекетин гүзетпекте.

Жигит

Алло, "Нефтун"! "Оксиана" сөйлейди.
 Ашық океаннан Арал теңизге
 Суў келип түспекте нормадан зыят.
 Тарнаўда шлюздиң сеткасын жыртып,
 Үш акула өткен бул бассейинге.
 Суў басып кетежақ Мойнақ қаласын.
 Оннан бир қырқ үшке түсириң суўды.
 Әне жағыстағы Посейдон бағының,
 Алма, жүзими де суўға кетежақ.

Рациядан даўыс

"Оксиана"! "Нефтун" тыңлайды сени
 Оннан бир қырық үшке суў түсириледи,
 Сетка беккемленди. Аралға түскен
 Үш акула алынады есапқа.
 "Памир" ге айт, дәрья суўын азайтсын.
 Ол да аздай жамғыр заказ қылғансаң,
 Суўға тоймайтуғын халық екенсең,
 Былтыр Үстиртти де суўға алдырдың...

Жигит

Дәрья суўы норма менен келип тур,
 Оны азайтсақ, суўда дуз көбеймекте.
 Бултларды жаўдырмай өткизиў ушын
 "Олимпия" ға хабар берип атырмыз.
 Былтырғы шатақты быйыл шығарма...

Қыз

Әйтен шыррық шығар пультте отырған...
 Былтыр Афиныда күйдирип еди.
 Акропольден бир тас сынығын алып,
 Нөкіске почтадан жиберем деп,
 Еки саат шатақ шығарған еди...

Патша

"Акрополь" дейди, "Афины" дейди...
 "Бултты жаўдырмаймыз" дейди қудайдай..-
 Ким деп түсинемиз бул адамларды?

Әрасту

Бул әўладлар—жаңа дәўир адамы,
 Булардың сыйынар қудайы—илим.
 Еситип турсыз ба, тақсыр патшайым?
 Кең аспанда көшип жүрген бултты да
 Қәлеген жерие жаўдырып атыр...

Птоломей

(тамашагөйлерге)

Жаңағы үш акуланын биреўин
 Бир өзим шийкилей жер едим хәзир.
 Усы Әрастудиң ақылгөйлиги
 Аш қарынға дым жақпай тур, жигитлер...

Патша

Зевс тәңирим, сақла өз панайыңда!

Қыз

Мынаў, кимлер, антик липас кийинген?

Эсхилден бе яки Софоклден бе,
Жүрсе керек спектакль таярлап...

Әрасту

Ҳей, бийтаныс әўлад, саламатсыз ба?

Жигит

Сәлем, талантлары Әмиў бойының!

Қыз

Рио де Жанейро фестивалына
Таярланып жүрген талантлар екен.

Патша

"Әмиў" дейди, және бир нәрсе дейди,
Ҳарам болсын айтқанларын түсинсем...

Қыз

Буннан үш мың үш жүз жылдай илгери
Македониялы Искендер патша
Қала салған бул дәрьяның бойына
Ҳәм де "Амуля" деп атаған оны.
Әййемги Огуз суў—Окс дәрьясы
Соннан "Әмиўдәрья" болып аталған.
Сахнада бериў ушын әййемги дәўирди,
Тарийхты үйрениў керек, жигитим.

Птоломей

Уллы дәрежели Искендер патшаны
"Жигитим" деп, қандай бийәдеп қызсаң!...

Әрасту

Неси бар, бундай қыз "жигитим" десе,
Птоломей батыр, қой, өйтiп қызба.

Ж и г и т

Птоломей—сол Искендер патшаның
Жаў жүрекли әскер басысы болған.
Бирақ оны бунша сықылсыз адам деп,
Оқымаған едим хеш бир китапта...

Патша

Үш мың жыл бетине пәки тиймеген...
Ийт алған түлкиде не сын бар деген...
Сабақ берiң, баллар, тарийхтан және...

Қыз

Ол дәўирде мынаў Арал теңизин
"Оксиана" деп атаған эллинлер.

Әрасту

Дәўирди сахнада көрсетиў ушын,
Тарийхты билиў керек, Птоломей батыр...

Птоломей

Изинде ойнаўға қарадыңыз-аў...
Бийтаныс бул мәжгүн жасларға қосылып.

Патша

Ал биз артист емес екенимизди
Қалай түсиндириу мүмкин буларға?

Әрасту

Илим хәм ҳикметти суўдай симирген
Бул неткен әўладлар? Мен де билмеймен.
Лекин енди, тақсыр, кәлең-кәлемең,
Биз жасаймыз усы әўладлар менен.
Өлимнен басқасының бәри, патшайым,
Есеби табылар тири бендеге.
Бирақ бизиң артист емес, әйемги
Патша, алым, сәрдар екенимизди
Ҳасла түсиндирип болмас буларға.
Енди биз баяғы аўыр жазаға
Тап болған бийшара Сизифке кусап,
Төменнен бийикке тас шығарамыз.
Шығарғанда таў басына сол тасты,
Қайтадан жумалап кетер төменге.
Ҳәм биз мәңги бүкшең қағып, сол тасты
Және таў басына алып шығамыз...

Птоломей

Бизиң артист емес екенимизди
Алмас қылыш пенен ғана буларға
Өзим түсиндирип беремен хәзир..
*(шириген қылыштың сабы ғана қыннан суўырылады,
хәмме күледі)*

Әрасту

Қәнекей, үсийтип хәмме қылышлар
Ширip питсе еди қынында жатып...

Қыз

Соншеллн берилип ойнар ролин,
Булар нағыз талант ийеси екен.

Жигит

Рио де Жанейрода келер бәхәрде,
Дүньядағы хәүескер театрлардың
Жер жүзилик фестивалында, дослар,
Сөзсиз байрақ аласызлар, мен билсем...

Әрасту

Бәрекеллә, хәй сиз бахытлы әўлад,
Қай жерликсиз, кәспи-кәриңиз қандай?

Ж и г и т

Бул қыз—итальянка, мен—усы жерлик,
Бизлер гидролог, суў кәнигеси.
Аңсат емес бизин кәсибимиз де,
Әмиўдәрья базда тасып атады,
Жағаларын жайпап басып атады.
Бурын бул әтирапта шөллер көп болған,
Енди бәри егис, бағларға толған.
Бултлар биз кәлеген жерге жаўады,
Атомды парахат ислетер адам.
Қуяш нуры, самал, океан толқыны,
Электр қуўатын береди мудам...

Әрасту

Атом, электра! Кәрамат сырлар,
Бата алмаған оған бизиң тисимиз...

Патша

Зевс тәңиримнің құдирети ғой бул,
Айтып турғанлары құдды ертектей.

Әрасту

Ертек—инсан қыялының жемиси,
Қыялдан да озық хәзирги заман.
Биз енди бул әжайыбат заманның
Өгей туўған мәңги одиссейлери...

Птоломей

Мына қыз хәм жигит, уллы патшайым,
Ашлықтан көзиме төртеў болып тур...

Патша

Көз алдымда төрт Птоломей турыпсыз,
Бәриң жабырласпай, биримлеп сөйлең!..

Птоломей

Булардан "бизлерди аўқатландыр" деп:
Талап қылсақпекен, сорасақпекен?

Әрасту

Зорлық пенен тартып алып жеўшилер,
Қорлық пенен ырысқы шөплер соңында...

Ж и г и т

Биз кесент бермейик сизлерге, дослар.
Рио де Жанейро фестивалында
Үлкен творчестволық табыс тилеймиз!

(кетеди)

Птоломей "Творчество" дегени не? Урыс па?

Әрасту

Еситпеген сөзлериң көп алдыңда,
Қәне, Птоломей, не аўқат жейсең?...

Патша

Дәри болғаны ма бир кеса шарап.

Птоломей

Патшайым, мен хәзир келейин қарап.
Қоян, тақсыр, қоян! Услаң, жигитлер!
Ұа, атаңның... Несип етпейин қара..
(Хәмме қамалайды, услатпайды, Птоломей қууып шығып кетеди)

КӨРИНИС

Патша

Устаз, не күнлерге түстик изинде.
Неге биз ояндық мәңги уйқыдан?

Әрасту

Тәбиятқа қарсы жүрис басладық..
Кейин қарап шаппас өкиниш тулпары.
Қапа болмаң, тақсыр, мәрдана болың,
Өмир сүрген қызық не деген менен...

КӨРИНИС

Птоломей қауын әкеледи.

Птоломей

Мен билсем, бул жеўге болады, жигитлер.

Патша

Енди саған "жигит" болып қалдық па,
Асып қояйын ба сақал-муртыңнан!

Птоломей

Кешир, тақсыр, ашлық мени алжытты.
(патшаның аяғына жығылып)

Патша

Хәй қумкелле, бул қауын ғой, әўмесер
Жар тезирек, жаның шықпастан бурын.

Әрасту

Ұай, жарқылық, жемиси ғой бейиштин..

КӨРИНИС

Еки адам келеди

Биринши адам

(жыллы жүз бенен)

Кимдур биреў жаңа бизиң палыздан

Бир қауын үзди де, тура айдады.

Қауынға биз қыйланбаймыз, жең, бирақ

Пәлекти басқылап кеткени жаман.

Екинши адам

Урлық деген нәрсе жоқ болған еди,
Журт умытқан исти еткени жаман.
Обалдағай, доңыз айдап кеткен ғой...
Сорамай алып жеп уйренген әдети.

Биринши адам

Ғәлетий кийинген ким боласызлар!

Птоломей

Қысқарт! Уллы патшайымның алдында..

Әрасту

(оны тоқтатып)

Яқшы адамлар! Көрмейсиз бе, алдыңда
Басқа дәуір адамлары турғанын?...

Екинши адам

Көрип турмыз артист екениңизди,
Мүмкин бе сорасақ кимлигиңизди?

Әрасту

Биз ҳеш ким емеспиз бул заман ушын.

Птоломей

Бул—патша, ол—алым, биз—әскер басы
Жаўлап алып жүрмиз жети ықлымды.

Екинши адам

Артист болса керек бул жүрген үшеў.

Птоломей

Рио де Жанейро фестивалына
Биз пьеса таярлап жүриппиз, аўа.

Патша

Эй, мынаўың өзи болып киятыр,
Алар деймен сирэ бириншиликти...

Әрасту

Усындай қайымшыллар жасағыш келер...

Екинши адам

Биз усы жердеги пахтакеш дийхан,
Қәне жүриң, бизге болыңлар мийман.

Птоломей

(тамашагөйлерге)

Жаңа ушырасты адамға адам...
Ўай, ишим, жаңа атыз басында,
Бир қаўынды бузып бир өзим жеп едим,
Хәм суў ишермен бе жаптан сорыма...
(кетеди)

ТАРИЙХ МУЗЕЙИНДЕГИ УШЫРАСЫЎ

Тарийх музейи. Террасадан үш мыңыншы жылдың дала көринисн. Бир жағында Уллы адамлар пантеоны,

Бир шетте қолсыз Венераның, бир қапталында
Аполлонның тас мүсини.

Әрасту

Мине жер жүзилик тарийх музейи,
Тарийх—бул инсанның умытпас яды.
О пийрим Аполлоң, ҳеш өзгермепсең.
Жаңа заманларға тил табысыпсаң.

Патша

Тек биз ғана тилимиз жоқ табысқан.

Птоломей

Қайда қалған қолың, Афродита ханым?

Әрасту

Мүмкин сен жүргизген қырғын урыслардың,
Биринде сынғанды ол сулыў қоллар...

Гид ҳаял

Дослар, енди тарийх музейимиздиң
Уллы адамлар пантеоның көресиз.

Птоломей

Уллы адамлардың шақы бола ма...
(патшадан жасқанып)

Көрсек көрейик, уллы патшайым...

Гид ҳаял

Мине, адамыйзат адам болғалы,
 Жақсылық, жаманлық, —от пенен суўдай,
 Мың жыллар бойына тынбай жаўласқан,
 Күшлилер эззини тақымға басқан.
 Оң жақтағы қанлы тасқа қараңлар!
 Атлары жазылған уллы адамлар, —
 Дүньяға көп бүлик салған тойымсыз,
 Жәхәнгер патшалардың қара дизими.
 Минекей, әййемги Кир патша баста.
 Македониялы Александрды
 Искендер Зулқарнайын дейди Шығыста.
 Басына кос мүйиз дуўлыға кийген.
 Сонлықтан қырғынға ушыраған еллер
 "Искендердің шақы бар" —деп ойлаған.

(патшаға)

Ал сиз, актер жигит, оның ролин
 Атқарарда сол жаўызлығын көрсетиң...

Птоломей

Шашларынан асар едим, хәссений!
 Асқандай шашы да жоқ-аў өзиниң...

Гид ҳаял

Ал, сиз, түсинбедим, қай ролдесиз?

Әрасту

Урыс тәңири Марстың жәнжелкеш улы.
 Птоломей Устаз, суққанды қой тил ништериңди.

Гид ҳаял

Искендер патшадан кейин Шыңғысхан,
 Оннан соң Темирлән хәм де Наполеон,
 Хәм де соңғы жер жүзилик урыслардың
 Қанхор басшылары —бәри жазылған...

Әрасту

Олар түрли дәуир, түрли жоллардан,
 Дүньяға келсе де, бәри туқымлас...

Гид хаял

Дурыс айтасыз, олар шегиртке яңлы,
 Туқымлас хәм жаўыз, дүньяға тоймас...

Әрасту

(жазыўды оқып)

"Келди, көрди, басып алды"... Пай, бала,
 Дәл ураны екен жәхәнгирлердиң...

Патша

Тарийхта уллылық болмас оларсыз.

Әрасту

Зулымлықтан азап шеккен инсанның,
 Бир тамшы жасына турмас ол уллылық...

Птоломей

Устаз, умыттыңыз дәуириңизди.

Әрасту

Биз хәмме дәүирге теңдей адамбыз...
Абиҳаят суўын ишкеннен кейин...

Птоломей
(ракеталардың гәўмис писенлерин көрип)

Мына темир қанат қуслар не бәле?

Гид ҳаял

Бул—еки мыңыншы жыллардың иси...
Ең бир қәўипли урыс қуралларының
Шобытқана—свалкасы бул жатқан.
Инсан ақылы хәм де илим ол ўақта,
Соншелли қудиретли күшке ерискен.
Атомның қудиретли сырларын ашқан,
Қайтып жаба алмай ақылдан сасқан.
Адам туңғыш рет космосқа ушқан...

Әрасту

Дедаль хәм Икардың ойы иске асқан.

Гид ҳаял

Адам ақылы хәм де илим екеўи,
Жақсылық хәм жаманлық патшалықларына
Теңдей хызмет қылған. Бул қурал менен
Планетаны қуртып жиберий ўшын
Қастын тиккен жаўыз нийет адамлар.
Мәмлекетлер хәм тәкаббыр патшалар
Кисилик жарыстырып, "мен күшлимен" деп,
Планета тәғдирин соқтаға тиккен...
Бирақ та жақсылық хәм адамзаттың
Уллы ақыл диалектикасы жеңген...

Енди, дослар оң тәрәпке қараңлар!
 Адамзатқа уллы жақсылық еткен,
 Ийгилик ийеси уллы адамлар!
 Гомер, Аристотель хәм Птоломей...

Птоломей
(қууанып)

Яшаң, мен де уллы адам екенмен.

Әрасту

Жоқ, бул Птоломей басқа, ол—алым...
 Тарийх хәм жулдызлар сырларын ашқан...

Гид хаял

Әбу Әлий Ибн Сина, Бируний,
 Данте хәм Галилей, Шекспир, Гете,
 Бетховен, Толстой, Эйнштейн...
 Соннан тап хәзирги дәуирге дейин...

КӨРИНИС

Қыз Онесия-2 келип, Аристотельдиң бюстине гүл
 қойып атыр. Қолында "Поэтика" китабы.

Патша

Әзиз устаз, Аристотель— Әрасту
 Уллылығыңызға тән бердим бүгин.

*(Қыз жалт қарайды, қолындағы китабы түсіп кетеди.
 Патша китапты жерден алып қарайды)*

Аристотель

"Поэтика". Я әжеп!
(қызға қарап)

Растан да, Онесия, сенбисең?

Онесия-2
(жыллы күлмсиреп, таңырқап)

Сизди танымадым, Не деген менен
Сөз жоқ жақсы артист екениңизде...
Сиз уллы Искендер патша ролин
Сөзсиз жақсы атқарасыз. Мен сизге
Хәәесим келеди. Дәл өзисиз-аў...

Патша

Онесия, рас дәл өзимен мен.
Демек, сен де мәңги суўдан ишкенсең.
Окс дәрьясында суў қурығанда.
Атаң қурбанлыққа шығарған сени.
Сонда ериң Асқар менен екеўиң
Абиҳаят суўын бирге ишкенсиз.
Сөйтип сум әжелден қутылғансызлар.
Зевс тәңирим, қандай жақсы жолығыў!...

Онесия-2

Ах, қандай жақсысыз. Бәрин билесиз...
Үйренгенсиз сол әййемги мамамның
Бизге келип жеткен легендаларын.
Рас, достым, рас Онесияман.
Мен оның мыңыншы шаўлығы туўған
Қуўлығының қызыман мен ырастан.
Оның атын қойған маған ата-анам...

Әрасту

Сол Окс бойында, скиф шатырында,
 Үш мың жыллар бұрын патша алдында,
 Афродитаның мүсинине табынған,
 Аязханның арыу қызы Онесия—
 Асқар сүүретшинің гөззал зайыбы
 Тирилип келгендей мына заманға.
 Әлхәббиз, тәбият даналығына!
 Нәсил хәм де гена хасла жоғалмас,
 Мәңги тәкирарланар инсан қанында!

Онесия-2

Ах, қандай талантлы актерлар булар!
 Терең изертлеген дәуирин олар.
 ... Сонда дейди, уллы Искендер патша
 Ашық болсадағы Онесияға.
 Оған хұрмет қылған, қыянет қылмаған...

Патша

Онесия, сулыұлықтың Шолпаны,
 Бул ушырасыу түсим бе я өңим бе?...

*(Птоломей жақтырмай қылышын сууырады, ширик
 қылыштың сабы ғана қолына илигеди.)*

Әрасту

Жүр кеттик, патшайым, болғайсыз аман.
 Сақласын мухаббат дағдарысынан!
 Оның күши, билсең, дегиштен жаман,
 Бул қәуипли жағыстан кетейик аман...

Патша

Жоқ, мәңги суў ишкениме ыразыман.
Онесия, Онесия! Ах, әрман!

МУҲАББАТ ТАХТЫНДА

Бағ иши. Ай жақты, Сулыў шәрдәре. Столда аўқат, гүл,
ишимликлер. Птоломей жалғыз өзи, мәс.

Птоломей

Мине, қырық күн болды,— бизлер артистпиз.
Рио де Жанейро деген қалада,
Фестивальға барып қатнасыў ушын,
"Мәңги булақ" атлы спектакльди
Таярлап атырмыз тәңирге жазып...
Бул пьесаны жазған устаз Әрасту.
Бәри ҳақыйқатлық, қосымтасы жоқ.
Алым деген, шайыр деген халықты
Ҳеш жақтырмас едим, ырасын айтсам.
Жаўлап аларымда жети ықлымды,
Талайын қылыштан өткизгеним бар.
Мына ашшы тилли Әрасту алымға
Ҳеш тисим батпады жек көрсемдағы.
Өйткени ол уллы патшайымыздың
Устаз муғаллими, ажыралмас досты,
Ҳәм өзи данышпан дүньяға белли.
Көрмейсиз бе, үш мың жылдан кейин де
Тил табысып атыр әўладлар менен.
Ҳәзир егер болмағанда Әрасту
Уллы патша Искендер де, мендағы
Жаңа әўлад пенен тил табысалмай,
Аштан өлер едик дүзде қор болып.
(бир рюмкадан кейин жанланып)

Деген менен шеп болмады қалайда,
 Мәңги суўды ишкенимиз үшеўмиз...
 Урыстың шаңғытында жүрип билмеппиз
 Өмир деген қызық нәрсе екен ғой.
 Ал оның үстине мына бир заман
 Адамға хәзлик ғой, сондай абадан!
 Урыс-жәнжел де жоқ ел арасында,
 Әскер де жоқ, урыс қуралы да жоқ,
 Алдаў-көз бояўлық, паракорлық жоқ,
 Дүнья қуўмас көмешлерге күл тартып,
 Хәмелпаразлық жоқ, күнлеў деген жоқ,
 Хәмме адам ушын бир заң, бир тәртип,
 "Ислеменген—тислемейди" деседи,
 Бирақ сәл жағымсыз усы ураны...
 Мәселен, мен не ислеймен бул жерде?
 Маған силтесе екен қанлы саўашты.
(бақырып)

"Оң қанат, шеп жаққа! Атлылар, алға!
 Найзапазлар, тезден хұжимге өтиң!
 Отлы сақпанларды атың қорғанға!
 Ура, ура! Қырың, аямаң, хасла!..."
(пәсине түсип)

Жоқ қанлы саўашлар енди дүньяда,
 Әскер де жоқ, урыс қуралы да жоқ.
 Патшалар жоқ туўысына сыймаған!
 Эй, қаяқта жүр-әй патша хәм алым?
(ишеди, күлип)

Патша болыптымыс. Болсаң бопсаң-дә.
 Баяғылар бағда қалды, патшайым.
 Енди сен де, биз де—қара пухара.
 Айлық алып жумыс ислейсең, аўа.

Мәрт болсаң, бир айлық пенен жасап көр...
 Оның устине жәп-жас студент қызға
 Ашық болып азып-тозып жүрипти.
 Қыйын екен патша ақылдан азса...
 Қой, көп сөйлеп кеттим. Аманлық болсын.
(қалталарына колбаса, арақ тығып атырып)

Ең зоры усы "ақ па" деймен шамасы.
 "Запас тесип шықпас" деген бар нақыл,
 Бул нақылдың турысы ақыл...

КӨРИНИС

Әрасту, патша келеди

Патша

Жүрек деген жанып баратыр, устаз.
 Жанды өртемекте ашықлық оты.
 Сонша қысым қылып шыбын жаныма,
 Неге керек еди сонша урыслар?
 Жети ықлым дүнья не дәркар еди?
 Мен патша емеспен, эй дүнья, саған!
 Кисилигим патша тахтын тәрк етти,
 Муҳаббаттың патшасыман мен енди!

Птоломей
(тамашагөйлерге қарап)

Ий, мынауың зор ғой... уллы патшайым...

Әрасту

Қәхәр хәм қорқыныш жанған жүзиңизде
 Әжайып сулыұлық барқ урар әне!

Сиз гөззал инсансыз енди, патшайым,
Қызығаман сиз минген ышқы тахтына.

Патша

Сиздей устазы бар патшалар гөззал!

Әрасту

Ышқы ол—қудиретли толқынлы теңиз,
Тәуекел қайығы жүзер желқомсыз,
Қылыш пенен жаўлап алған тахтыңнан
Мың мәртебе зыят мухаббат тахты...
Хош, хәзирше, уллы патшайым, енди.
(саатына қарайды)

Мен хәзир кетемен аз ғана күнге.
Ертең Тарту университетинде,
Ендиги хәптеде бир ай даўамында.
Колумбия университетинде, Нью-Йоркта
Лекциям бар. Питириўден келемен.
Қаўышқайсыз ышқы периштесине!

Патша

Сизсиз қалай енди жасайман, устаз?

Әрасту

Сиз уллы Искендер патшаның тахтынан
Мухаббат тахтына отырың сонда,
Хәмме заман менен тил табыссаңыз...
Хәзир сиз соныңдай гөззал инсансыз...
Сизди хеш бир әўлад жатырқамайды.
(кетеди)

Патша

Бул дүньяға патша болғаннан гөре,
Адам болмақ керек екен шамасы.
Сапарың оң болсын, әдиўли устаз.

Птоломей

(тамашагөйлерге)

Ой-бой! Усыны да патша деймиз-аў.
Буның назы ҳеш қатында жоқ еди,
Хәтте сәлемлесиў қыйын да еди,
Енди қара, шөптен пәс, жерден аласа.
Еле алдында бар үлкен тамаша!...

УЗАҚ ЖУЛДЫЗЛАР

Патша хәм Онесия-2

Патша

Жат жағысқа тиккен скиф шатырына
Жуўсанның хош ийисин әкелди самал...

Онесия-2

(Қолы жоқ Венераның статуясыша табынып.)

Асыраўшы анажаным Ақшолпан,
Қуяш қызы Тумариса ҳаққына
Жалынаман, аман сақла ярымды...

(Патша келип, қыздың шашын сыйпайды.)

Талға жарысып, шынар ийилмес болар.

Бизди қойың, шаҳым, өз күнимизге...
Сиз уллы патшасыз, халықтың атасы.

Патша

Маған ҳәзир патшалықтан да гөре,
Сениң жүзлерине телмириў абзал,
Мәңги суўдан дарыған бул мәңгиликти
Саған дийдарласқан бир дахиқаға
Алмастырар едим жан деп мен ҳәзир:
Жети ықлым патшалары диз бүккен
Қәддимди қартайған нардай шөктирип,
Алдыңда бас ийиў—маған ғәнийбет.
Бул дүньяға уллы патша болғаннан,
Муҳаббат гедайы болыў жақсы екен.
(Диз бугеди)

Онесия-2

(Патша жам етип қолына тутқан тәжди алып)

Көзден тамған қанлы жасыма қосып,
Бул шарапты жаным менен ишемен...

Патша

Сениң бүлбилгөя тил-зибаныңнан
Еситилип тұрған бул дуўалы сөз,
Рио де Жанейро фестивалына
Биз таярлап атқан "Мәңги суў" атлы
Спектакль ролинен болса да,
Тәнха маған арнап айтылмаса да,
Бахытка бөленемен хәр еситкенде,
Келгендеймен қулындағы кәддиде...

Онесия-2

(Патшаның ақ араласқан шашын сыйпап.)

Сиз гөззал адамсыз, патшайым мениң...

(тәжди патшаға қайта кийгизеди)

Бул ғәлетий спектакль кем-кемнен

Бизиң өмиримизге сиңип бармақта...

Патша

"Бул дүнья—бир сахна, адамлар—актер",

Депти бизден соңғы бир дана шайыр.

Онесия-2

"Бизден соңғы" емес, бизден көп бурын

Айтып кеткен буны Шекспир дана.

Киси өмири менен жасаў бәрхама,

Жанға тийди, шаҳым, қатты шаршадым.

(Басын патшаның көксине қояды)

Патша

Бул жери жоқ еди спектакльде...

Ғәплет уйқысынан оянған жүрегим,

Дуўшар болажақсаң қандай күнлерге!

Онесия-2

Әййемги эраның жәхәнгир шаҳы

Керек емес маған, уллы патшайым,

Роль питти, шешин мүйизли тәжди,

Шешиң бул әййемги патшалық липасты...

(шешиндиреди)

Ах, қандай сүйкімлі сулыў адамсыз,
Мен сизди сүйемен, әзиз патшайым!

Патша

Мәртебе, муҳаббат, сулыўлық, ығбал,
Заманында көп қызғаныш туўдырар.
Жүрек жараланар насақ сөзлерден,
Қанлы жаслар ағар қара көзлерден.
Биз екеўимиз еки дәўир адамы,
Қорықпайсан ба журттың насағынан сен?

Онесия-2

Насақ сөз деген бир ызғырық самал.
Гүўлеп есип-есип, бир күни тынар,
Ҳәммеси бийхуўда. Ўақытша булар...
Шын кеўилден сүйген ўақта адамлар,
Жас жоқ, ғаррылық жоқ, теппе-тең олар.
Биз екеўимиз сөзге болсақ та қайым.
Мен сизди сүйемен, уллы патшайым!
(*еркелейди*)

Патша

Жулдызлар не деген сырлы хәм узақ!..

ЖАТЫРҚАҰ

Поликлиника. Психиатор врачлар, алымлар хәм юристлер консулиумы.

Биринши врач

... Халық аралық медицина орайы
 Қырқ күн даўамында тексерип көрди.
 Үшеуі де еслери дурыс, дени сау...

Юрист

Ҳайранман, қалайынша еси дурыс екен?
 Өзлериниң ким екенин билмейди.
 Биреуі— "Искендер патшаман" дейди,
 Бири— "Птоломей", бири — "Әрасту".
 Олар үш мың үш жүз жылдай илгери
 Өткен сол тарийхый шахслар емиш...
 Марсиан ба, яки жынаятшы ма,
 Келген бе я басқа галактикадан?
 Еси дүзиў болса... бәринен жақсы,
 Кимлнгин дәлиллеп берсин ондайда.

Екинши врач

Бас мий ҳәм нервиде ҳеш ғәлетлик жоқ.
 Рефлекслер өз жайында. Текғана...
 Анаў Птоломей дегени базда
 "Урра" лап оянып, пәтеңге келтирер.
 Өл деп ишетуғын болды өзи де...

Үшинши врач

Булар спектакль таярлап жүрип,
 Өз роллерине ҳәм де тарийхқа
 Сонша сүнгип кетип, бәрин умытқан.
 Нағыз фанатиклер, мен билсем егер...
 Талантлы адамларда бул ис болады...

Академик

Мен сизлерге айтайын бир өтирик:
 Қанын тексергенде, ырасында да,
 Үш мың жыл жасаған адамлар екенін
 Анықлады бизиң институтта...
 Илим буны анық тастыйықласа да,
 Ақыл исенбейди бул бир шынлыққа...

Биринши врач

Қыял менен илим—аўқамлас қубылыс,
 Шатастырмаў керек оларды бирақ...
 Орта есаптан ҳәзир жүз жасар адам,
 Келешектиң иси одан аржағы...

Юрист

Маған десе, тап алғашкы жәмийеттиң
 Адамлары болсын олар. Бирақ та,
 Кимлиги ҳаққында документ керек...
 Қайда үшіншиси—Әрасту дегени.

Академик

Ол ҳәзир Москва университетинде
 Әйемги грек философиясынан
 Хәм Аристотельдиң "Поэтика" сынан
 Лекция оқып жүр... Әжайып дана!
 Бизиң арамызға енисип кетти,
 НТР ды өзлестирди соныңдай,
 Хәмме жерде оған уллы хұрмет бар....

Екинши врач

Ал анаў Птоломей дегени болса,
 Қай дәўир болса да, оған бәри бир.

Ишип-жеўден басқа мүддәхәси жоқ.
Тек те жаман жери урысты күсейди...

Үшинши врач

Ойнап жүр ол әскер басы ролин...

Биринши врач

Анкета толтыртсақ, тамаша жери,
Бәри әййемги эллин жазыўы менен.
Македонша диалектте жазады.
Тек те анаў алым Әрасту ғана
Биледи ҳәзирги жазыўды, тилди...

Биринши врач

Айтқаныңыз дурыс. Олардан мәзи
Искендер патша ғана тахтынан түспес.
Билими де, ақылы да әдеўир,
Бирақ мойынламас бизиң дәўирди.
Кисилиги бийик, патша минезли.
Көп саўалға жуўап бермейди паңсып;
Отырар көбинесе жалғыз ойланып,
Берген аўкатты да жемейди, дейди,
Шашлары да баратыр тез ағарып.

Үшинши врач

Онесия деген студент қызға
Ашық болып жүрсе керек шамасы.

Академик

Сүйиў бул ҳәр кимниң тәнха өз иси.

Юрист

Тек заңға, тәртипке сай болса болды.

КӨРИНИС

Онесия-2 келеди.

Биринши врач

Хош хызмет, сулыў қыз, бәлким, бул жерге,
Алжасып киргенсиз? Биз болсақ бунда
Баска планеталы үш адам сырын
Шеше алмай консулиумда отырмыз...

Онесия-2

Жоқ, мен келгеним жоқ бунда алжасып.
Гүўалық беремен хұжданым менен:
Искендер патшаның ролиндеги,
Адам—жақсы инсан, әжайып киси.
Инсаният жақсы адамнан ҳеш ўақта,
Басын қатырмасын документ сорап...

Юрист

Жоқ, қарындас, адамшылық жиҳатдан,
Бул айтқаның дурыс. Лекин әдетте,
Хәр бир жәмийеттиң заң, тәртиби бар.
Ақыллы да, ақмақлар да сол заңға
Бағыныўға, хұрметлеўге миннетдар.
Қандай шахс, ким екенин билмесең,
Қалай ол адамға исениў мүмкин?

Онесия-2

Исениў былай турсын, еситиң хәмме!
Мен оны сүйемен. Ол гөззал инсан!

Академик

Илим дәрежемди, даңқ-атағымды,
Бәрин берер едим усы бир сөзге,
Не деген бахытлы сол белгисиз адам!

Биринши врач

Сулыў қыз, сен бизди жолдан шығарма...
Биз бул жерде қарап атқан мәселе,
Инсаният тарийхында болмаған.
Халық аралық консулиум ал енди,
Мынадай жуўмаққа келеди,
Искендер патшаның хәм әскер басы
Птоломейдиң ролинде жүргенлер,
Армус планетасына жиберилсин.
Онда Терешкова бухтасындағы,
"Артемида" санаторыйында емленсин...

Юрист

Мүмкин мәңги қалар сол планетада...

Онесия-2

(жылап)

Инсаныйлық, әдалатлық гүлленген
Бул бизиң әжайып заманымызда
Қандай қатал адамлар бар еле де...

Юрист

Мухаббат—мухаддес, әдиўли сезим,
Жыламаң, сұлыў қыз, бирақ илаж жоқ...

КОСМОСТАҒЫ ТОЗАҢ

Космодром жанындағы гүлзар. Гурилди, музыка.
Диктор даўысы

Жер хәм Сатурн маршруты бойынша
108-КС рейсинде
Ушатуғын пассажирлер, кешикпей
космолетқа шығыўыңызды сораймыз.
209-У 2 рейсинде
Айға ушатуғын пассажирлер дыққатына!
Орбитада метеор жамғыры тынғанша—
Саат 14 тен 30 минут өткенше,
космолет иркиледи бунда...

КӨРИНИС

Птоломей хәм бир адам келеди.

Птоломей

Әзелден биз кең дүньяны тарсынып,
Оған сыймап едик... Ақыбетинде
Қуўды бизди бөтен планетаға...

Бир адам

Қуўып атырған жоқ сизлерди Жерден,
Курортка жиберип атырмыз сыйлап...
Ол бир планетада теңиз бойында,

Сизди күтер басқа қызықты өмир...

Птоломей

Қырғын сауаш, қанлы урыс майданы—
Мен ушын уллы той, мен ушын курорт!
(бирден жууасын)

Шынын айтсам, маған енди бәри бир.
Жүр, қәне ишейик, ушпастан алдын...
Айтқан екен бир кавказлы мәрт шайыр;
"Әжелден адамды ап қалмас арақ,
Ишпей жүргенлер де қарқ емес бирақ"...
(олар кетеди)

КӨРИНИС

(Қайғылы музыка. Патша хәм Онесия-2 келеди)

Патша

Мине, ести мәңги айралық самалы!
Гә пүткил дүньяға хүкимдар етип,
Гә шексиз қайғыға гирипдар етип,
Тәғдир жездесиндей ойнар биз бенен...

Онесия-2

Сен мениң кеўлимниң уллы патшасы,
Неге сонша сыр тутасаң өзиңди?
Айт сен кимлигиңди, сонда адамлар,
Жибермейди сени жат планетаға...

Патша

Мен дүньяға патша болып турғанда,

Ҳәмме мени жақсы көргендей еди,
 Бәри мен ушын жан бергендей еди,
 Мен дүньяға патша болып турғанда.
 Ҳәмме бизди тынбай мақтасар еди,
 Надурыс исимди де ақласар еди,
 Мен дүньяға патша болып турғанда,
 Қайда енди сол көп жарамсақ инсан,
 Жоқ олар... Сен барсаң мениң бахтыма,
 Отырғыздың мени ығбал тахтына.
 Бул шексиз мәңгилик аспан әлемин
 Тек сенсең жақтыртқан қуяшым мениң...

Онесия-2

Алыс жұлдызларға жол салды инсан,
 Көкте Қуяш хызмет қылмақта оған.
 Жер бетине жәннет құрды адамлар,
 Не қалесе, бәрін болдырды олар,
 Бирақ бул мухаббат деген сезимге
 Илаж қылып болмас екен негизинде...
 Мениң жас жаныма көп жәбир кылған,
 Сен қайдан тап болдың, эй сырлы инсан!

(Патшаның көксине бас қойып.)

Бул планетада енди маған да
 Орын жоқ, боламан сен қайда болсаң...

Патша

Жоқ, бунда қаласаң...Себеп хәр инсан
 Тек өз заманының перзенти ғана.
 Ал мен шексиз мәңгиликтің қойнында,
 Космос бослығында, бир тозаң яңлы
 Жасауға гирипдар болған адамман.

Мүмкин, Жер-ананың сырлы сулыұы,
Саған деген күндей мухаббатымнан
Ысытарман басқа планетаны...

Диктор дауысы

Жерден Армус планетасына
309—У-3 рейси менен
Ушатуғын пассажирлер!
Тез арада 4-линиядан
Космолетқа миниұиңизди сораймыз...

Патша

Дауылға айланды айралық жели,
Хош бол, Онесия, мәңги әрманым!
(дизе бугеди)

Онесия-2
(жылайды)

Мениң патшам, арзыұ-әрманлы ярым,
(патшаның жағасын қымтайды)

Космоста тоңасаң, қымта жағаңды.
Өмирим бойы сени күтемен, патшам!

Патша

Онесия, мен ең бахытлы инсан!
(қараңғыға, сұңғип кетеди)

КӨРИНИС

Онесия-2 хәм Әрасту

Әрасту

Адамға бул шексиз ұақыт дүньясынан
Бир дахиқа пурсат жетиспес мудам.
Сонша асықсам да, минекей қараң.
Хошласыўға үлгермедим, ұақ, әрман!
Хош бол, сапарыңыз оң болсын, патшам!

Онесия-2

Бәри жаралса да адам қанынан,
Не деген қатал хәм мийримсиз инсан!
Бири бирин қуўар планетадан!

Әрасту

Мәселе қанда емес, мәселе—пейилде.
Мийрим-шәпәәтти адамыйзатқа
Қанласлығы бермей, мақсети берер.
Абыл-Қабыл туўысқанлық қаны бир,
Адам ата, Хаўа енеден туўған,
Иниси ағасын өлтирген, бирақ.
Мақсет, идеясы қарсы келгенде,
Дүньяда адамнан жаўыз мақлуқ жоқ.
Бири бирин қыйнап, соннан хәз табар.
Жақсы мақсетлерде тил табысқанда,
Адамның мийрими бир қуяш яңлы,
Тасларға да гүл питирер жайнатып...

Онесия-2

Жақсылық, жаманлық—от пенен суўдай.
Түп дәреги адамлардың өзинен...
Хош бол, көрискенше, әй гөззал адам!

(космолетқа старт бериледи)

ОЯНЫҰ

Түсинде космолетқа старт берилгенде Искендер патша шатырда мәс уйқыдан шоршып оянып кетеди. Сермелген қолы жанында стол үстінде турған гүзени қағып кетип, аударып жибереди, мәңги суў төгилип қалады. Шатырда сарай адамлары абыржып, өкинишли шаўқым көтериледи.

Патша

(жүрегин ушлап бақырын)

Әстапурла! Сақла, я Зевс, тәңирим.
Түс деген хәм сонша болмақ болып па!.

Даўыслар

- Мәңги суў төгилип қалды, патшайым! —
- Сонша азап пенен табылған еди.
- Абиҳаят суўы төгилип қалды!
- Әттеген-ай, орны толмас өкиниш....

Патша

(орнынан турып, қолын көтерип)

Жоқ, жоқ, ҳеш өкинбең төгилген суўға!
Ғеш бенде ол суўды ишпеўи лазым.
Мен тек сизлер менен жасап өтемен.
Мен сүйемен сизди, заманласларым!
Мына Пголомейди... хәттеки мына
Шарап тасып журген негр баласын...
(Әрастуге)

Уллы устаз, сизди сонша сағындым,

Өңим бе, түсим бе, кел қушағыма!

Әрасту

Сынған ыдыс қуралады қайтадан,
 Бирақ төгилген суў қайта қуйылмас,
 Ол суўға ажырық шөп көгерер енди,
 Хәм зоңғарға келип ишер ол суўдан,
 Сөйтип узақ жасар... Бирақ та адам,
 Қысқа хәм де қыйын өмир сурсе де,
 Хәр демде мәңгилик жаратар мударам.

ЭПИЛОГ—1

Окс дәрьясының таўлы жағасы. Онесия жалғыз өзи қыямай тик жар тасқа әсте өрмелеп баратыр.

Онесия

Пийрим Анахита, Ақшолпан анам.
 Бериң ақ пәтия сорлы қызыңызға,
 Мына суўсыз қараң қалған дәрьяға
 Өзимди таслайман анаў бийиктен.
 Өмир сүриў жақсы, жасаў ләззетли,
 Бирақ илажым жоқ, тәғдирим қатал,
 Эй, сиз массагетген арыў қызлары!
 Ардақлайман сизиң хұжданыңызды.
 Асыраўшы Огуз дәрья қайтадан.
 Толып ақса абиҳаят суўына,
 Егинге бөленип, ел абад болса,
 Ғаз ғаңқылдап шалқып жатса -теңизим,
 Мен ҳеш өкинбеймен өз әжелиме,
 Хош бол, әзиз атам, әдил Аязхан!
 Хош, сүтилмек терген көк шөпли далам!
 Хош бол, ақ сүт берген әдиўли анам!

Хош, әрманлы ярым, азамат Асқар!..

КӨРИНИС

(Сахнаға жууырып Асқар шығады).

Асқар

Онесия, жүрегимнің жарасы,
 Сен енди азатсаң, арзыұлы ярым!
 Дәрья жығып кеткен ески бөгетти,
 Хәзир бөгеп атыр Искендер патша.
 Қайтадан суұ толып Огуз дәрьяға,
 Ел абад болады, биз боламыз шад.
 Онесия, айралықтан биз азат!
*(Онесия еситпей, шың басынан өзін дәрьяға таслап
 өледі. Асқар жууырып баратыр)*

Онесия! Онесия!! Онесия!!!
(таў жаңғырып, музыка гүңиренеди.)

ЭПИЛОГ—2

Гөҳикап таўы, Окс дәрьясынын бойы. Бийик Дәрбент таўдың жарқабағына суўретленген "Мәңги булақ" барельеф-панносы. Асқар сол бийик жар тастан жип зәңги арқалы тусип киятыр, Сақал-шашы ағарған, шаршаған.

Асқар

Онесия, Онесия, сүйиклим.
 Әрман менен кеткен арзыұлы ярым!
 Мине, сениң естелигиң ҳаққына,
 Суўретледим "Мәңги булақ" дәстанын.
 Қырық жыл жип зәңгиде аштан аш турып,

Қырық жыл тас қашадым тау қабағында.
(халық әсте жыйыла баслайды)

Мине мәңги суудың ағар булағы,
Жер ана бар онда, инсаният бар,
Жағасында мәңги өмир дарағы,
Ол мәңги мийұалап, мәңги кулпырар.
(*"Өмир дарахты" саясында отырған Онесияның
емшегинен дәрьяға нурлы суу булағы атылып куйылып
турар.*)

Әрасту

Сарқылмас инсанның өмир булағы,
Хәр адам перзенти өз заманының,
Жақсы иси, жақсы аты менен тек
Басқа заманларда жасайды адам.
Заманыңа садық болғайсаң, инсан!
Сәлем, уллы Қуяш, мәңгилик өмир!

Соңы

1981—1984 жыллар.

МАЗМУНЫ

Тырналар.
Жылқы жылына (1990).
Корабльлер қойымшылығындағы елес.
Монокультура қаққында қосық.
Анемия.
Марат Нурмухамедовты еске тусириў.
Өмир, саған ашықпан.
Қайтып келсе еди балалық шағым.
Орынлы кейис.
Эпиграммалар.

Бозатаўдын жолындағы тоғайлар.
 Тымырық,
 Аласар құс әңгимеси.
 Мәңгилик.
 Ана жүреги.
 Кеўил айтыў.
 Хошласыў сөзи.
 Анна Ахматованы оқығанда.
 Және бүгин ақшам түсима ендиң.
 Тәғдир дәрьясы дер ағар мәўжирип.
 Алыс әўладларға.
 Ҷаўазың сениң.
 Бир кәса шай қолға алып.
 Жанан көринбес.
 Тал болыпты таллары.
 Александр Блокты оқығанда.
 Биз бенен ойынға тоймас Мұхаббат.
 Колларымды артыма байлап.
 Таң самалына.
 Жас достыма.

Тоқтағулдың тойында

Бир ақ қалпақ астында.
 Қашқын (*С. Ералиевке*).
 Қырғыз қосығы.

Ертедеги қойын дәптерден

"Сеўил" менен "сек" баязы.
 Биз муғаллим Сабыр-Досжан—директор.
 Дуўай сәлем болсын бизден.
 Ошақ басы сөзлерден.
 Мәңги булақ (*поэма*).

ИБРАИЫМ ЮСУПОВ**БЕРЕГ НАДЕЖДЫ**

(Стихи и поэма)

На қарақалпақском. языке

Издательство "Қарақалпақстан", 1990

Редакторы *Ж. Өтениязов.*

Қарап шығарған *К. Каримуллаев.*

Художниги *И. Кыдыров.*

Худ. редакторы *А. Аметов.*

Тех. редакторы *О. Жумабаев.*

Корректоры *Ж. Алманова.*

Терийге берилген ўақты 9.ІІІ.1990 ж. Басыўға рухсат етилген ўақты 20.10.1990 ж. Қағаз форматы 70x108 1/32. Типографиялық қағаз № 2. Әдебий гарнитура, кегль 10. Жоқарғы баспа усылында басылды. Көлеми 4,75 баспа табақ, 6,65 шәртли баспа табақ, 5.04 есап баспа табақ. Тиражы 2000. Заказ № 402. Баҳасы 70 т.

"Қарақалпақстан" баспасы,
742000. Нөкис қаласы, К. Маркс көшеси, 9.

Баспа бойынша ҚҚАССР Мәмлекетлик комитетиниң
"Правда" газетасының 50 жыллығы атындағы Нөкис
полиграфкомбинаты.

742000. Нөкис қаласы, Маркс көшеси, 9.